

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ PROGRAMI

**GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN
BÜYÜK BUNALIM'DAN SIYRILMA ÇABALARI:
NE KADAR BAŞARILIYDIK?**

Hazırlayan

Nejat AYAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ankara, 2018

GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BÜYÜK BUNALIMDAN SIYRILMA
ÇABALARI: NE KADAR BAŞARILIYDIK?

Nejat Ayan

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
İşletme Yönetimi Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

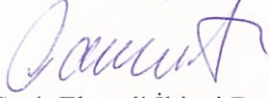
Nejat AYAN tarafından hazırlanan “Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin Büyük Bunalımdan Sıyrılma Çabaları: Ne Kadar Başarılıydık?” başlıklı bu çalışma, 16.03.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof Dr., Mehmet Tomanbay Başkan

Yrd. Doç. Dr., Turgut Gümüş Danışman

Yrd. Doç. Dr., Cavit Elgezdi İkinci Danışman

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof Dr., Mehmet Tomanbay

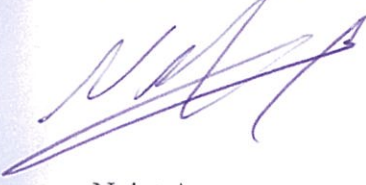
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir

Tarih: 16.03.2018

Nejat Ayan

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Nejat AYAN

Doğum Yeri ve Tarih : Soma / 17.03.1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İstanbul Teknik Üniversitesi / Maden Mühendisliği

Yüksek Lisans

Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi İşletme Yönetimi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Eti Bor Ocağı ve Park Teknik Kömür Ocağı

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Bozankaya Otomotiv A.Ş ve Mitaş Endüstri A.Ş.

İletişim

E-Posta Adresi : nejatayan@yahoo.com

Tarih : 08.03.2018

ÖZET

AYAN, Nejat. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyük Bunalımdan Sıyrılma Çabaları: Ne Kadar Başarılıydık? Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

İktisadi bunalımlar dünya ekonomisinde değişik nedenlerle ve farklı büyüklüklerde meydana gelmiştir. Ortaya çıkan iktisadi bunalımları sona erdiren yöntemler de, sıklıkla değişen iktisadi yaklaşımların şekli ve niteliği, beklentiler, politik, toplumsal ve teknoloji temelli etkenler nedeniyle farklı şekillerde olmuştur. 1929 iktisadi bunalımı New York Borsasının çöküşüyle başlayarak, ilk önce ABD ekonomisinde daha sonra Avrupa ve diğer ülkelerin ekonomilerinde çok önemli olumsuz etkiler meydana getirmiştir. 1929 Buhranı dünya ölçeğinde tüm pazarlarda mal ve hizmet fiyatlarını düşürmekle birlikte, talep ve ticarete konu olan mal miktarlarını da düşürerek tüm dünya ekonomisinde büyük bir sarsıntıya neden olmuştur.

Bu bunalımların sıçradığı ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye, Cumhuriyet'in ilan edilmesini izleyen yıllarda hızlı bir büyüme ve kalkınma çabası göstermiştir. Türkiye bu dönemde, ekonomi politikası olarak karma bir ekonomi politikası benimsemiş ancak dünyayı derinden sarsan büyük bunalım nedeniyle, benimsediği karma ekonomik politikayı tekrar ele alıp değerlendirmiş ve ekonomik politikasında önemli değişiklikler yaparak bunalımın etkilerini minimize edebilmiş ve de tüm cumhuriyet yıllarının en ciddi büyüme ve kalkınma hamlesini gerçekleştirmiştir.

Anahtar Sözcükler: 1929, kriz, buhran, Türkiye, Cumhuriyet

ABSTRACT

AYAN, Nejat. Efforts of the Young Turkish Republic to Avoid from the Great Depression: How Successful Were We? MA THESIS, Ankara, 2018.

Economic depressions in the global economy have occurred for different reasons and various and at various sizes. Methods for resolving the economic depressions also vary as a result of the shape and nature of the frequently changing economic approaches, expectations and political, social and technological factors. The Great Depression of 1929 began with the collapse of New York Stock Market and it has caused very significant negative effects in the US economy and followed by European economies and economies of other countries. The Great Depression has caused a great effect in the whole world economy by decreasing prices of goods and services on a global scale as well as reducing the amount of goods traded.

Turkey is amongst the countries where the crisis has spread. Turkey has shown a rapid growth and development effort in the following years after the declaration of the Republic. In this period, Turkey has adopted a mixed economic policy but the country had to reconsider this economic policy as a result of the great depression which deeply affected global economies. Turkey has minimized the effects of economic crises by altering its economic policy and has achieved the most serious growth and development breakthroughs of the entire history of the republic.

Keywords: 1929, Crises, Depression, Turkey, Republic

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZGEÇMİŞ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

1929 EKONOMİK BUHRANI'NİN BAŞLANGICI VE YAYILIŞI

1.1. Buhran Öncesi Dünya Ekonomisine Genel Bakış	3
1.1.1 Amerika'daki "Saadet Zinciri"	3
1.1.2. Birinci Dünya Savaşı'ndan İtibaren Dünyadaki Durum	4
1.1.3. Kriz Ortaya Çıkarıcı Sebepler	6
1.1.4. Krizin Başlangıcı	10
1.2. Krizin Yayılması	11
1.2.1. Almanya	11
1.2.2. İngiltere	12
1.2.3. Fransa	12

2. BÖLÜM

1929 EKONOMİK BUHRANINDA DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ VE BUHRANIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisinin Genel Durumu.....	14
2.1.1. Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi	14
2.1.2. Lozan Barış Antlaşması	15
2.1.3. Aşar'ın Kaldırılması	17
2.1.4. Teşvik-i Sanayi Kanunu	17
2.2. 1923-1929 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi	18
2.2.1. Sanayileşme Politikaları	18
2.2.2. Tarım Politikaları	20

2.2.3. Dış Ticaret Politikaları	22
2.3. 1929 Krizinin Türkiye'ye Etkileri	23
2.3.1. Sanayi Sektörüne Etkileri.....	23
2.3.2. Buhranın Dış Ticarete Etkileri	24
2.3.3. Buhranın Tarım Sektörüne Etkileri	25
3. BÖLÜM	
1929 EKONOMİK BUHRANI SONRASI DÜŞÜNSEL ALANDAKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE TARAFINDAN ALINAN EKONOMİK ÖNLEMLER	
3.1. Kadro Hareketi	27
3.1.1. Kadro Hareketinin Oluşumu	27
3.1.2. Kadro'nun Yayınlanması.....	31
3.1.3. Kadro Hareketi ve Devletçilik.....	34
3.1.4. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti.....	37
3.2. Ekonomin Düzelmeye İçin Alınan İç ve Dış Önlemler	37
3.2.1. Kriz ve Dış Ticaret Açığı	37
3.2.2. Vergiler ve Tekel Fiyatları	38
3.2.3. Dış Ticaret Rejiminde Reformlar	38
3.2.4. Devletçilik Politikası	38
3.3. Sanayileşme Planları.....	40
3.3.1. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (BBYSP).....	41
3.3.2. İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (İBYSP).....	43
SONUÇ	44
YARARLANILAN KAYNAKLAR	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

GİRİŞ

İktisadi bunalımlar, küreselleşme ile birlikte önceki zamanlardakinden daha da hızla yayılarak, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli olumsuzluklara yol açmaktadır. Teknolojik gelişmeler, iletişim ve ulaşım olanaklarını artırarak piyasalar arasındaki etkileşimin de artmasını sağlamıştır. Bu nedenle etkisi ve şiddeti artan iktisadi bunalımlar, dünya ekonomileri açısından büyük ve yapısal bir sorun niteliğinde olmak üzere liberal ekonomileri tehdit etmektedir.

1929 Dünya Ekonomik Krizi, dünya ekonomilerinin karşı karşıya kaldığı ilk büyük ve en büyük kriz olmakla birlikte ekonomik buhranlar doğrultusunda ele alınan yaklaşımların da farklılaşmasına neden olmuştur. Dünya da oluşan bu anlamda ekonomik buhranlar Marksist, Keynesyen ve Liberal İktisat kuramlarının önemli ilgi alanlarını meydana getirmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Krizi iki dünya savaşı ortasında meydana gelen ve dünyaya büyük ölçüde zarar veren en büyük kriz olmuştur. Bu büyük buhranın temelinde Birinci Dünya Savaşı' nın yarattığı ortam ve koşullar yer almaktadır. Savaş yıllarında sözkonusu olan genel talep fazlası/ arz açığı çoğu savaş dönemlerinde olduğu gibi, geçici bir büyüme ve yüksek bir enflasyonu beraberinde getirmiştir. 24 Eylül 1929 tarihinde New York Borsası' nın çökmesinin ardından yaşanan iktisadi bunalım, diğer her ülke gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni de derinden sarmıştır.

Osmanlı'nın Türkiye'deki ekonomik çalışmaları I. Dünya Savaşı'na kadar Avrupa sermayesi ile sürdürülmüş ve bunun sonucunda Sanayi ve ticarî işletmelerin hemen hemen tamamını yabancı sermaye ele geçirmiştir. Bu dönemde Kapalı pazar niteliğini kaydeden ülkede yabancı sermaye, hükümet güvencesine dayanarak altyapı yatırımları doğrultusunda da etkinlikte bulunmuştur. Bu zaman içinde Osmanlı topraklarında yatırım gerçekleştiren kurumlar yalnızca dış ekonomilerle bütünleşme sağlamışlardır.

Mevcut olan pek çok problemle boğuşmakta olan Türk ekonomisi I. Dünya Savaşı ardından çok daha zor bir konuma gelmiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal, Millî Mücadelenin başladığı anda bile, sonraki dönemlerde ekonominin ilerletilmesi gerektiğini hem pek çok kez vurgulamış hem de bağımsızlığın temel şartı olarak görmüştür. Cumhuriyet'in ilanının ardından bir yandan endüstri ve altyapı alanında özel sektörü destekleyen organizasyonlar

yapılırken, diğer yandan da tarım sektörünün ilerlemesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Ancak uzun yıllar süren bir savaşın ardından Osmanlı'dan kalan iktisadi problemleri sorunlarla boğuşan Türkiye'yi 1929 yılında ortaya çıkan Dünya Ekonomik Buhranı da derinden etkilenmiştir.

Bu çalışmanın amacı 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'ye etkileri ve Türkiye'nin bu buhran karşısında almış olduğu önlemleri ortaya koymak ve yorumlamaktır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde 1929 ekonomik buhranının, nedenleri, başlangıcı ve yayılışı anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü ekonomik buhran döneminde Türkiye ekonomisinin durumunu ve buhranın Türkiye ekonomisine etkilerini içermektedir. Bu kapsamda, Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonominin durumu ele alınmış; sanayileşme, tarım ve dış ticaret politikaları üzerinde durulmuş ve 1929 krizinin Türkiye'ye etkileri sanayileşme, tarım ve dış ticaret başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise buhran karşısında Türkiye'nin aldığı önlemler üzerinde durulmuştur. Bu amaçla öncelikle Kadro Hareketi'nin oluşumu, yayılması ve devletçilik kavramları ele alınmış, sonrasında ekonominin düzelmesi için alınan iç ve dış önlemler anlatılmış ve sanayileşme planları incelenmiştir.

1. BÖLÜM

1929 EKONOMİK BUHRANININ BAŞLANGICI VE YAYILIŞI

1.1. Buhran Öncesi Dünya Ekonomisine Genel Bakış

1.1.1 Amerika'daki "Saadet Zinciri"

Bir ekim sonbaharında, olacaklar önceden belliydi ancak hisse senetleri birdenbire müthiş bir yoğunlukla satılmaya başlamıştı. Durmaksızın satılan hisse senetlerinin değerleri de hızla düşüyordu. Kimi insanlar bu krizin 1929 yılının sonbaharında başladığı düşünüyorlardı ancak o zamanki Amerika'da sürmekte olan iyimserlik pek çok insanın bu durumu görmesine engel oluyordu. Bu derece iktisadi dengeleri sarsan, derslerde anlatılacak ve hala da incelenecek olan bir krizi öngörmek aslında pek de mümkün değildi. En iyi olasılıkla, bir krizin yaşanacağı, ancak ardından kendiliğinden düzeleceği düşünülüyordu. Zamanın ekonomistleri de ekonomiye müdahalenin gerekli olmadığını düşünüyorlardı. Böyle düşünmeyenler olsa da, 1929 sonbaharındaki gelişmeler ciddiye alınsa da, öncesinde yaşananları göz önünde bulundurmamayan ekonomist çok fazlaydı. Sayılarının yüksek olmasının yanı sıra bu ekonomistler, kimi problemlerin olduğunu ifade edenlere de karşı çıkıp kötülüyorlar, bu ifadeleri dile getirenlere “komünist” yahut “Bolşevik” diyorlardı. Yaşanan bu “Amerikan Rüyası”nın sonu gelmeyecek gibiydi

Peki, niçin siyasetçiler ve ekonomistler tarihin bu en büyük krizini öngörememişlerdi? Bu soruya yanıt alabilmek için Amerika'daki iyimserlik incelenmelidir. 4 Aralık 1928 tarihinde Başkan Coolidge konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştı; “*State of Union üzerine toplanan hiçbir Amerikan kongresi, günümüzde ortaya çıkan bu güzel beklentileri karşılayamamıştı. Yurt içinde sükunet, memnuniyet ve refah üst noktada. Yurt dışında ise barış ve karşılıklı anlayıştan doğan iyi niyet hakim...*” (Galbraith, 2009, s. 15). Yaşananların ardından Coolidge tarihçiler tarafından eleştirilecek olsa dahi, aslında o zamanlarda Amerika'da işler gayet iyiydi. Kimileri bu zamanları “Kükreyen Yirmiler” olarak adlandırıyorlardı. Dünyadaki diğer devletler için aynı şeyi söylemek mümkün olmasa bile, Amerika'da istihdam ve üretim rakamları artıyordu ve artmayı sürdürüyordu. Ücretler normal düzeyde sürerken fiyatlar da normal bir seyir izliyor görünüyordu. 1925-1929 yılları arasında, imalat kuruluşlarının sayısı 183.900'den 206.700'e yükselmiş; ürettikleri ürünlerin değeri ise 60.8 milyar dolardan 68 milyar dolara çıkmıştı. 1921'de ortalaması sadece 67 olan Merkez Bankası endüstriyel

üretim göstergeleri Temmuz 1928’de 110’a çıkmış, Haziran 1929’da ise 126’ya ulaşmıştı. 1926’da 4.301.000 otomobil üretilmişti. Üç yıl sonra, 1929’da bu sayı bir milyondan fazla artarak 5.358.000’a ulaşmıştı (Galbraith, 2009, s. 16).

Diğer yandan yaşananlar, insanları rahatlattığı gibi borsada işlem yapmaya da alışkın hale getirdi. Bütün düzen iyi bir şekilde ilerlerken bir şeylerin kaybedilebileceği düşünülüyordu. Yalnızca zengin veya parası olanlar değil, maddi durumu iyi olmayanlar da borsada işlem yapar hale gelmişlerdi. Hisse senedi alabilmek için bankalara kredi başvurusu yapanların sayısı çok fazlaydı. Wall Street hızla büyümekteydi. Bu arada Henry Ford “yürüyen bant sistemini” geliştirmiş, verimlilik yükselmiş, araba sahibi olmak kolay bir hale gelmişti. İnsanlık tarihinde ilk defa araba yapım ustası, yaptığı arabayı alabilir olmuştu. “Yıllık izin” olgusu ile insanlar tatil yapma isteklerine kavuşmuşlardı. Ancak burada sözü edilen insanlar maddi durumu iyi olanlar değildi. Miami’nin oldukça kötü bölgeleri dahi ilgi görmekte, o bölgelerdeki evler satın alınmaktaydı. Sözü edilen bölgede yaşanan kasırga, 1929’da yaşanan krizin nedenleri arasında gösterilmekteydi; ama emlak çılgınlığını engellemeye yetmemişti. Fırtınaların en kötüsü Eylül 1926’da 400 kişiyi öldürmüş, binlerce evin çatısını uçurmuş ve tonlarca su birçok zarif yatı Miami sokaklarına dökmüştür. Wall Street Journal’ın 8 Ekim 1926 tarihli baskısında, Seaboard Havayolları memuru ve Florida’nın gelecekteki yükselişine yürekten inanan biri olan Peter O. Knight, 17000 ya da 18000 insanın yardıma ihtiyacı olduğunu dile getiriyordu. Tüm bunların ardından Florida’da yaşanan emlak çılgınlığının son bulacağı yahut borsanın bu durumdan kötü biçimde etkileneceği beklense de ABD’de yaşanan “çaba göstermeden zengin olma hayalleri” olduğu gibi durmaktaydı. Kasırganın 1926 yılında yaşandığı göz önünde bulundurulduğunda, 1925 yılında Miami’deki banka açıkları 1.066.528.000 dolarken, 1928 yılına gelindiğinde bu sayı 143.363.000 dolara inmişti (Galbraith, 2009, s. 20).

1.1.2. Birinci Dünya Savaşı’ndan İtibaren Dünyadaki Durum

Amerika Başkanı Coolidge daha önce bahsedilen konuşmasında mutluluk, sağlık ve barıştan bahsederken bunların aslında doğruyu yansıtmıyordu. Yaşanan savaşın bittiği doğruyu ancak, savaşın ardından gelen barış “dayatma bir barış” idi. Barışın ardından yaşananların iktisadi açıdan etkileri büyüktü ve hemen ardından Türkiye’de Kurtuluş Savaşı’nı, arkasından dünyada II. Dünya Savaşı’nı tetiklemişti. II. Dünya Savaşı’nda sorumlu olan

Hitler olarak görünse de, Hitler'e bu ortamı sağlayan söz konusu bunalımdı. Bir başka ifadeyle, o zamanlar 1929 krizinin etki etmediği olay yok gibidir. Tam anlamıyla bir makro ekonomi olayı olan krizden önce, Almanya olumlu yönde gelişmeye başlamış, bir zaman Hitler "Kavgam" isimli otobiyografisini kaleme aldığı yere, hapis haneye gönderilmiştir.

Ancak buradan çıkan Hitler, Alman hükümetinin borçlar sayesinde ayakta kaldığını biliyordu ama, ileride yaşamının en güzel dönemlerini geçirdiğini belirttiği çiftlikte neredeyse bir olayın çıkmasını bekliyordu. Söz konusu olay, 1929 krizi olacaktı ve Hitler bu krizi iyi şekilde kullanıp birtakım operasyonlar ile başa gelecekti. Daha sonrasında da II. Dünya Savaşı çıkacak ve dolaylı açıdan bu savaşın nedeni 1929 krizi olarak kabul edilebilecekti.

Birdenbire yıllar sonrasında söz ediliyor gibi de olsa, dünya genelindeki durumu anlamak için şu iki örnek çok açıklayıcıdır: Ne zaman olursa olsun, savaşların ekonomiye hareket kattığı görülmüştür. Savaş durumunda her şekilde toplam talepte bir artış yaşanacağından toplam arz da artmak durumunda olacaktır ki, bunun sonucunda hızlı iktisadi büyüme, yüksek istihdam gibi pozitif, olumlu iktisadi etkiler yaşanır. Benzer biçimde savaşan devletler de, enflasyonla finanse edilir. Söz konusu talebin bu devletlerden geldiği düşünülürse, bu durumun getirisini tedarikçiler alacaktır. Sonuç olarak, savaş durumunda genel olarak iktisadi bir hareketlilik yaşandığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Savaş sırasında devletleri (Parasız, 2011, s. 5);

i) Kıta Avrupası'nda savaşan taraflar (Fransa, İtalya, Belçika, Almanya ve Avusturya-Macaristan,

ii) Japonya ve Yansızlar (İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda, İspanya, İsviçre, Arjantin ve Japonya,

iii) İngiltere ve

iv) ABD şeklinde dörde bölersek, bu gruplardaki 1913 – 1921 dönemi altın rezervlerinin ton olarak değişiminin sırasıyla -320, 593.1, 1478.5 ve 3589.7 olduğu görülecektir. Bu rakamlar arasında dikkati en çok ABD çekmektedir.

Daha önce sözü edilen Amerika'daki bitmek bilmeyen refah ve zenginliğin rakamlarla örtüştüğü de buradan anlaşılmaktadır; ancak bu durumun aslında dolaylı biçimde yine

Amerika'ya zarar vereceği görülecektir. Amerika, bütün dünyaya borç vermektedir ve bu borçları altın olarak geri almaktadır. Dünya Altın rezervinin büyük kısmının Amerika'da olması, dünyada oldukça etkili olan İngiltere'yi zor durumda bırakmaktaydı ki, kendi ısrarlarıyla gelişen Altın Standardı böylece en çok onları zor bir duruma sokacaktı.

Savaşın ardından devletler anlamında kaybeden ve kazanan taraflar olsa da, kazanan devletlerin de pek çok şey kaybettiği söylenebilir. Kazanan devletlerden başı çeken İngiltere'ye bakıldığında, genel olarak pek çok devlete ihracatının azaldığı görülecektir. Bu ülkeler ve İngiltere'nin ihracat azalış oranları şöyle olmuştur: İsveç % 75; Küba % 73.5; Danimarka % 67.5; Yeni Zelanda % 44; Japonya % 18.1 ve Amerika % 42.6. Dünya Savaşı'nın kazanan devleti olan İngiltere'nin ilerleyen yıllardaki gidişatının neden böyle olduğuna bakılacak olursa, dünya genelinde ithalatın yavaş yavaş azaldığı görülecektir. Arzdaki dengesiz artışın da etkisi vardır ancak, durumu tamamen bu artışa bağlamak doğru olmayacaktır. Burada Pound'un gereğinden çok değerli olmasıyla, ihracatın düşmesi arasındaki ilişki de göz ardı edilmemelidir (Parasız, 2011, s. 9).

1929 Krizi akıllara çoğunlukla Wall Street'teki borsa çöküşünü getirmektedir. Fakat istenilen krizin çıkış noktasını bulmak içinse, Amerika'dan çok Avrupa'ya bakmak gerekecektir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika bir tür "borç kapısı" haline gelmişti. Ödemeler geldiği sürece bu durum iyidir, getirisi dahi vardır ancak ödemeler gelmediğinde durum büyük bir sorun olmaya başlar. Amerika'nın borç kapısı olması, Wall Street'te büyük bir para akışı sağlıyordu. Dünyada önde gelen liderlerin dahi borsada parası bulunuyordu ki bu durum Wall Street ve Dünya ilişkisi için çok önemliydi. Bu nedenle yaşanan kriz küresel bir etkiye sahip olmuştu. Başka bir deyişle bir bakıma dünyadaki durumun, Wall Street'i bu denli etkilediği de söylenebilir.

1.1.3. Kriz Ortaya Çıkaran Sebepler

Yukarıdaki bölümlerde ortaya çıkan iyimserlik, 1929 yılındaki kriz ile aniden yok olmuş ve bu kriz, 20. yy'ın en büyük ekonomik gerilemesi olarak tarihe geçmiştir. 1929 krizi iki aşamadan oluşmaktadır. 1931 yılına kadar olan dönem "ani uyanış," 1931 yılından 1933 yılına kadar olan dönem ise "felaket sonrası" olarak adlandırılabilir. Ani uyanış döneminde ABD'de sınıai üretim % 28 düşmüş, işsizlik oranı % 16 artmış, toptan eşya fiyatları % 33 azalmıştır. Ücretlerde de genel olarak ortalama % 39 düşüş yaşanmış, tarımla uğraşanların

gelirleri de % 25 düşmüştür. Dış ticaretin azalmasıyla bankalarda iflaslar görülmeye başlanmıştır (Unay, 1996, s. 82-85).

1920'lerin sonlarında, Avrupa'ya ABD'den büyük miktarda kısa vadeli dolar akışının yaşanması ve bu kredilerin ödemeler bilançosu ve kalkınma dengesizliklerinin giderilmesi amacıyla kullanılması, yüksek faizlerin oluşmasına neden olmuştur. Kısa süreli borçların, uzun süreli projelere kaynak oluşturması sonucunda, bu borçların ödenmesi amacıyla tekrar borçlanma yoluna gidilmesi ve faiz maliyetlerinin yükselmesi, sistemi çıkmaza sürüklemiştir.

Krizden önce Florida'da emlak piyasasında ortaya çıkan yüksek fiyatlar ve bu fiyatların 1928'deki Florida kasırgasından sonra aşırı şekilde düşmesi de krizi arttırmıştır. Bu dönemde borçlarını ödeyebilmek için giderlerini azaltan halk ve üretim kesimi, hizmet ve mal fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Talebin büyük miktarda azalması sonucunda fabrikalar kapanmış ve inşaat sektörü zarar görmüştür. Kara Perşembe olarak da bilinen günün ardından Büyük Buhran, ABD ekonomisi dünya ekonomisi bakımından önemli rol oynadığından, diğer ülkelere yayılma yönelimi sergilemiştir. 1929'da dünya sınai üretiminde ABD'nin payı % 45'ti. Ancak sınai üretimdeki düşüş, dış ticaretteline oranla daha hızlı gerçekleşti. Ani uyanış döneminde dünya genelinde sınai üretim % 37 düşerken, hacmi de % 25 düşüş kaydetmiştir. ABD'nin uluslararası yatırımlarının ülkeye geri dönmesi, buhranı ağırlaştıran ve dış ilişkileri de zedeleyen bir neden oluşturmuştur, çünkü ABD ekonomisinin dünya pazarına dönük talebi düşmekteydi. Bu durum özellikle Almanya açısından ciddi sonuçlar doğurmuştur (Galbraith, 2009, s. 334-35).

1920'lerde ABD'de yüksek karlar, endüstri hisselerinin talebini ciddi ölçüde arttırmış, buna ek olarak, ekonomideki yükselme döneminin bitişinin spekülatif anlamda etkisi de çok büyük olmuştur. Bu bakımdan New York Borsasının yaşadığı düşüş, yalnızca krizi “göstermiş” olup, krize “neden” olmamıştır. ABD'nin dünya ekonomisi bakımından taşıdığı önem nedeniyle, bu olay yalnızca ABD'de değil dünya genelinde da etkisini göstermiştir (Kara, 2004, s. 80–81).

Bugüne kadar krizin nedenleriyle ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Genel olarak krizin ortaya çıkışının, kapitalist yaklaşım ve endüstrileşme süreci ile ilgili olduğu görüşü savunulmaktadır. Kuşkusuz kriz, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki gelişmiş ülkeler üzerinde

etkili olsa da, diğer bütün ülke ekonomilerinin de bundan zarar gördüğü ifade edilmelidir. Buhranın nedeni olarak hangi gelişme kabul edilirse edilsin, 1. Dünya Savaşı'nın hemen ardından oluşan toplumsal ve ekonomik şartların etkisi de inkar edilemez. Bu dönemde İhracatın düşmesi ve ithalatın artması, mali yapıyı ciddi şekilde sarsmıştır. Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri, 1929 yılına kadar olan süreçte, savaşın oluşturduğu zararları giderme eğilimindedir. ABD ise bu süreçte her geçen gün kapitalist dünyanın mali ve endüstriyel merkezi olmaya başlamıştır (Hamitoğulları, 1978, s. 197).

O dönemdeki ekonomik durgunluğa neden olarak bir çok şey gösterilebilir. Bunların en başında ise 1. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın liderliğinde olan ittifak devletlerine çıkartılan 55 milyon altın dolarlık savaş tazminatıdır. 1920lerde dünya ticareti hiçbir zaman 1913lerdeki seviyesine ulaşamamıştır (Webster & Tarpley, 2017).

Finansal savaş oyunları tarihte birçok kez karşımıza çıkmış, bu konuda İngiltere baya etkili olmuştur. Birkaç tanesi 1837, 1873 ve 1890 panikleri olarak örnek gösterilebilir; ama en büyüğü ise 1929 ekonomik krizidir. Birçok kaynakta krizin çıkma sebeplerinden birisi olarak İngiltere'nin faiz oranlarını arttırmasından bahsedilir. Aslında bu konu o kadar da basit değildir ve derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Krizi ortaya çıkaran sebepler belki de İngiltere olmasaydı yeterli olmayacaktı ya da başka bir deyişle bu sebepler 1925 yılından itibaren İngiltere tarafından maskeleniyordu. Burada karakterlere de yer vermemiz gerekmektedir. O dönemde New York Fed'in (New York Federal Reserve Bank) başında Benjamin Strong ve İngiltere Bankası'nın (Bank of England) başında Lord Montagu Norman vardı. Bu iki şahıs çok önemli roller oynamaktadır ve Strong adeta Norman'ın bir çalışanı gibidir, bir başka deyişle Norman'ın Strong üzerindeki etkisi çok fazladır. Norman 1920-1944, Strong ise 1914-1929 yılları arasında görev yapmışlardır. Bu arada şunu belirtmek gerekir ki Amerika'daki federal bankalar birçok insanın aksini düşünmesine rağmen hükümete bağlı değildir ve kriz sırasında izlemiş oldukları politikalara kendileri karar vermektedirler (Webster & Tarpley, 2017).

Tekrar İngiltereye dönecek olursak, savaş öncesi 1 pound 4.86 dolara denk geliyordu ve Norman bu oranı devam ettirmek istiyordu. İngiliz ihracatçılar için bu kadar değerli pound bir felaket demek olsa da öte yandan yabancı piyasadan, özellikle Amerika'dan alınacak olan, emlak, hisse, mineral, yiyecek vb ürünler çok daha ucuza geliyordu. Bu yüksek

pound sigorta, gemicilik, ve finansal hizmetlerdeki İngiliz kazanımlarını maksimum seviyeye çıkarıyordu ve İngilizler buna görünmez ithalat diyorlardı. 1925 yılında İngiltere altın standardına geri dönmüştü. Bu sıralarda kömür dahil endüstriyel ürünler bu fiyatlar karşısında ayakta duramadığı için işsizlik 1.2 milyon seviyesine gelmişti ki o zamana kadarki en fazla miktardı bu rakam. Bunun neticesinde 1926 yılında genel greve gidilse de Winston Churchill bu grevi bastırmıştı. Norman ise bunlarla ilgilenmiyordu, o, böyle bir fırsat yakalamışken onlarca yılda kazanılabilecek yatırımın çok kısa bir sürede kazanılabileceğine inanıyordu ve halihazırda birçok uluslararası bankanın başkanının cebinde olduğunu biliyordu. Tabi bu değerli pound ithalat ihracat arasındaki farkı açmaya devam etmekteydi. Bunun neticesinde İngiltere'nin altınları Amerika'ya uçuyordu ki dünya altın rezervinin çoğu oradaydı. Bu noktaya geldiğinde isteklerini kolayca yaptırabileceği Strong'un varlığı büyük önem arz ediyordu çünkü; düşük faiz, reflasyon ve güçsüz dolar Norman'ın ihtiyacı olan şeylerdi. Kısaca Norman'ın istediği bir balon ekonomiydi (Webster & Tarpley, 2017).

1925 ve 1927 yılları arasında Norman Strong'u 2 kez ziyaret etmiştir. Bu kulislerin ardından Temmuz 1927'de New York Fed faiz oranlarını %4'ten %3.5'e indirmiştir. Bu düşük faiz oranları, aracı bankaların çok daha kolay ve ucuza kredi verip insanların daha çok hisse senedi almasına imkan tanıyordu. İngiliz Ekonomisti Lionel Robbins, 1925-1929 Wall Street balonu zaten durgun olan ve batmaya doğru giden bir ekonomi üstüne kurulduğunu söyler ve devam eder, sorumlu Federal Banka ve onun Avrupa'lı ortaklarıdır der. Bu düşük faizler neticesinde İngiltere'den de Wall Street'e katılım devam etmiştir. Norman'ın amacı zaten azalan altın rezervlerinin daha da azalmasını göze alarak balonu büyütme. Balon ne kadar büyük olursa patlaması da o kadar şiddetli olacaktı (Webster & Tarpley, 2017).

Temmuz 1928 ve Şubat 1929 yılları arasında Fed faiz oranını %5'e yükseltmişti, bu sırada İngiltere'de faiz %4.5'idi. Bu yüzden bir yandan hisse senetlerine olan ilgi, bir yandan da altın Atlantik'in öbür tarafına, Amerika'ya gidiyordu. Şubat 1929'da Norman bir sonraki hamlesini yaptı ve faiz oranını %5.5'e çıkardı. Aslında bu Amerika'ya bir sinyaldi. Bu sinyal neticesinde Dow Jones ortalaması 15 puan düşerek 301 olmuştu ve 5 milyon hisse senedi el değiştirmişti. Şubat-Nisan 1929 arasında İngiltere biraz olsun altın stoklarını

düzeltebilmişti. 8 Ağustos 1929 yılında New York Fed faiz oranını %6'ya çıkarır. Fed'in bu hamlesi aslında sadece balonun biraz daha yavaş bir hızda büyümesine sebep olacaktı. Norman İngiltere Tarihinde görülmemiş bir faiz oranına gidip artık bu balonu patlatacaktı; ama bir yandan da iyi bir sebebi olmasını istiyordu; çünkü bu yüksek faiz oranları Norman hiç umursamasa da İngiltere'yi kasıp kavuruyordu. İşsizlik en üst noktadaydı. Tam da bu sırada Clarence Hatry adında bir şahsın 24 milyon pound değerindeki şirketini kurtarmak için krediye ihtiyacı vardı. Normal koşullarda çok rahat kredi alabilecekken Norman buna izin vermez ve Hatry İfşası (Hatry Disclosure) vakası meydana gelir ve Hatry batır. Böylece düşen İngiliz Borsası neticesinde 27 Eylül 1929'da Norman faizleri %6.5 seviyesine çıkarır. (Webster & Tarpley, 2017).

Büyük bunalımın diğer nedenleri arasında adaletsiz gelir dağılımı, teknolojik işsizliğin çoğalması ve yatırımların azalmasının milli geliri düşürmesi gibi nedenler de gösterilebilir. Bununla birlikte ABD ekonomisinin yapısal açıdan güçsüz olması, hatalı iktisadi anlayışların benimsenmesi krize neden olan ve krizi derinleştiren faktörler olmuştur. Ancak ülkelerin kriz karşısında ortak bir tutum belirlemek yerine, kendi ülkelerini ön plana koymaları da buhranın etkisini artıran diğer bir unsurdur.

1.1.4. Krizin Başlangıcı

Finansal kurumlar ve bankaların aracı kuruluşlara sağladığı krediler belli bir marjla hisse senedi almakta kullanılıyordu. Amerikan Merkez Bankası'ndan (*The Federal Reserve*) yüzde 6'yla fon elde eden ticari bankalar, söz konusu fonu yüzde 12'yle aracı kurumların kullanımına sunuyorlardı. Aracı kuruluşlarsa, krediyle almış oldukları senetleri teminat olarak gösterip bankalardan daha çok fon alıyor ve bu yeni fonlarla tekrar hisse senedi alıyorlardı. Hisse senetlerinde yaşanan bu spekülatif taleple birlikte hisse senedi piyasa değerleri, temettü verimlerinin çok üstündeki düzeylere gelmişti. 1928 yılının başında 191 olan Dow-Jones Endeksi, 1929 yılının Eylül ayında büyük bir artışla 382'ye çıkmıştı. Yine aynı zamanlarda, krediyle satılan hisse senedi miktarı 5 milyon dolardan 850 milyon dolara çıkmıştı. Kazanç fiyat oranlaması 10 düzeyinden 20 düzeyine gelmişti ve daha da yükselmesi beklenmekteydi. Fiyatlardaki bu artış, teminatı olarak hisse senedi gösterilen krediler için, olası bir fiyat azalmasında geri ödenmeme riskini de ortaya çıkartıyordu. 5 Eylül 1929 tarihinde Roger W. Babson isimli finans uzmanı Ulusal İş Konferansı'nda yaptığı

konusmada “Borsanın çökmesi kaçınılmaz ve sonuçları çok kötü olabilir, fabrikalar kapanacak insanlar işten atılacak” diyerek, büyük krizi öngörmüştür. Fakat New York Borsası görevlileri Babson’un yalanlandığı ve neredeyse onunla alay edildiği yazılar kaleme alarak yatırımcıları sakinleştirmişlerdir. 21 ekim’de çöküş başlar. 24 Ekim’de Winston Churchill New York’taydı, Wall Street’te kendi yarattığı çöküşü yerinde izlemek istemişti. 29 Ekime gelindiğinde indeks 40 puan düşmüş ve dönemin rekoru kırılmıştı. Ekim’in sonuna gelindiğinde toplam listelenmiş hisse senedi değeri %37 düştü ve bu sadece başlangıçtı. Borsadaki yatırımcılar hisse senetlerini satma çabasına girdikçe fiyatlar daha da azaldı. Gün bitiminde borsa 4 milyar dolar değer kaybı yaşamış, Dow Jones Sanayi Endeksi Ortalaması 380 düzeyinden 230’lara kadar düşmüştü. New York Borsasında yaşanan çöküş, insanların paniğe kapılmalarına neden oldu. Binlerce kişi, büyük spekülörlerin yanında küçük tasarrufu bulunanlar ve sıradan kişiler de kötü bir duruma düştüler. Sağladıkları fonlarla hisse senedi almış olan bankalar peş peşe batmaya başlamışlardı. Günümüzde bankaların mudilerinin paralarıyla borsada spekülasyona girmeleri kabul edilemez; ancak o yıllarda ABD’de henüz bankacılık kanunları yoktu. Bir bankanın kuruluş sermayesi, rezervlerinden vereceği kredi miktarı daha saptanmamıştı. Bankaların ardından aracı kuruluşların, fabrikaların ve ticarethanelerin batmasıyla birlikte kriz, büyük bir girdaba dönüşmüştü. O yılın bitiminde ABD ekonomisinde 30 milyar dolar kayboldu (Webster & Tarpley, 2017).

Ekonomik bunalım mali piyasalar yanında, ekonominin bütünü açısından da etkisini göstermiştir. 1929-1931 yılları arasında ABD’deki sanayi üretimi Almanya, Fransa, Avusturya, İsveç, Japonya, Büyük Britanya gibi ülkelerden çok daha hızlı ve kötü şekilde gerileme kaydetmiştir (Bernstein, 1987, s. 2).

1929-33 dünya ekonomik krizi şiddet, süre ve hacim olarak çağdaş dünyada ve dünya ekonomilerinde bugüne kadar görülen en büyük kriz olarak nitelendirilebilir.

1.2. Krizin Yayılması

1.2.1. Almanya

I. Dünya Savaşı’ndan büyük zarar gören Almanya, savaş tazminatı ödemelerini sağladığı dış borçlarla yapmaktaydı. 1923-1929 yılları arasında ABD ve İngiltere’den sağlanan kredilerle yüksek teknoloji sanayinin teşvik edilmesi ve modern hale getirilmesi, ucuz ve nitelikli

işgücü gibi nedenlerle Alman sanayisi güçlendi ve 1929 yılında Almanya dış ticaret fazlası verdi. 1929 yılında krizin patlak vermesiyle birlikte Almanya, sanayi yatırımları ve savaş tazminatları için ucuz kredi sağlayamaz hale gelmişti. İngiltere ve ABD, Almanya'ya sağlanan kredilerin faizini yüzde 5'ten yüzde 10'a yükseltmişti. Yaşananlar nedeniyle 1931 yılının Haziran ayında Almanya iflasını açıklamış, moratoryum ilan etmiştir. İki yıl içinde Almanya'da milli gelir yüzde 42, sanayi üretimi yüzde 40 düşerken işsizlik yüzde 30,8'e çıkmıştır. Bu yıllarda aynı zamanda yoğun iflaslar görülmüş ve bütün dünyada azalan tarım ücretleri ve fiyatları, Alman köylüsünün de fakirleşmesine neden olmuştur. İşte 1933 yılında Nazi Partisi de, bütün bunları çözeceği iddiasıyla iktidara gelmiştir (Aracı, 2010, s. 20).

1.2.2. İngiltere

1929-1931 yıllarında İngiltere'de işsizlik yüzde 10 düzeyinden yüzde 20'lere kadar yükselirken, ihracat yüzde 33 düşmüştü. Borsada ciddi düşüşler görülmüş, ticaret açığı ise sürekli artmıştır. Amerika'da düşen fiyatlarla birlikte Pound değerli hale gelmişti. İngiltere 1931 yılının Eylül ayında parasını devalüe etmiş ve altın standardını bırakmıştı. Bu durum da öncelikle İngiltere'de ihracatın yükselmesini sağlamıştı. Krizin ardından İngiltere'de ucuz para oluşturuldu. Bankaların nakit varlıkları açık piyasa işlemleri sayesinde genişledi ve piyasaya likidite sağlanmış oldu. Dalgalı kur sistemi başarılı bir şekilde kullanılarak İngiltere'de iç piyasada para arzı kontrol altına alındı. Uygulanan iktisadi önlemler sonucunda 1929-1933 yıllarında İngiltere'deki milli gelir, Amerika ve Almanya'daki kadar düşmemişti. Sanayiye güçlendirmek ve korumak için İngiltere Merkez Bankası tarafından pamuk firmalarına ucuz kredi garantisi verildi. Yürürlüğe giren Denizcilik Yasası'yla da gemi yapımı teşvik edildi. Üretim kotaları, gümrük tarifeleri ve piyasa kontrolüyle demir-çelik sanayisi de korunmuş oldu. 1933 yılında hayvancılık ve tarım karteliyle bu malların pazarlaması devlete geçmişti. Bütün bunlarla birlikte İngiltere iç piyasada iyi bir hareketlilik yakalamış ve fiyata yapılan müdahaleler ile dış ticaret rakamlarını iyileştirmişti (Bernstein, 1987, s. 37).

1.2.3. Fransa

Kriz döneminde Fransa'da yaşananlar başka devletlerden farklılık göstermekteydi. 1928 yılında Fransa'da gerçekleşen devalüasyon ve Fransa'nın uygulamakta olduğu kapalı dış ticaret sistemi nedeniyle kriz Fransa'ya iki yıl geç gelmişti ancak, üretimde görülen düşüş

1938 yılına kadar devam etmişti. 1929 yılında Fransa ekonomisinde sanayi ve tarım yarı yarıya pay sahibiydi. Krizle birlikte tarım mallarındaki fiyatlar yaklaşık yüzde 60 düzeyinde azalırken, sanayi üretimi de yüzde 40 oranlarında düşmüştü. Tarımda görülen fiyat azalmaları ve üretimin düşmesiyle birlikte 1930'lu yılların sonuna yaklaşırken bütçe açıkları en üst düzeye gelmişti (Aracı, 2010, s. 20).

2. BÖLÜM

1929 EKONOMİK BUHRANINDA DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ VE BUHRANIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisinin Genel Durumu

2.1.1. Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ankara hükümeti bir yandan Lozan'da yaşanan engelleri ortadan kaldırmak ve anlaşmanın kurulmasını kolay hale getirmek; bir yandan da Türk iktisadının türlü problemlerini konuşmak için İzmir'de geniş kapsamlı bir İktisat Kongresi'nin hazırlıklarını yapmaktaydı. Bu kongrenin herhangi bir resmi niteliği yoktur, önceden kararlaştırılmış bir programla toplanmayan bu kongre ilk Türk İktisat Kongresi olmuştur. 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasına denk gelen bu kongre tam da Lozan görüşmelerinin araya girdiği döneme denk gelir (Aydemir, 2017, s. 325).

Gazi Mustafa Kemal'in açılış konuşmasının bir kısmı şöyledir:

“Osmanlı Devleti gerçekte ve fiili olarak bağımsızlıktan mahrum bir duruma getirilmişti. Gerçekten bir devlet ki, kendi halkına koyduğu bir vergiyi yabancılara koyamaz. Gümrük uygulamalarını, vergilerini memleketin ve milletin ihtiyaçlarına göre düzenlemekten yasaklıdır. Ve bir devlet ki, fazla olarak yabancılar üzerinde yargı hakkını uygulamaktan mahrumdur. Böyle bir devlete elbette bağımsız denilemez” (Aydemir, 2017, s. 322).

Konuşmanın bu kısa kısmı bile çok şey anlatmaktadır, Osmanlı Ekonomisi bir yarı sömürge ekonomisinden başka bir şey değildi.

Kongrede verilen kararlar iki başlıkta incelenebilir (Şahin, 2013, s. 32):

- İktisadi misak (kongre kararları) ile ilgili kararlar.
- Kongreye katılan iktisadi grupların istekleri ve önerileriyle ilgili kararlar.

İktisadi misakla ilgili alınmış önemli kararlar ise şöyledir (Şahin, 2013, s. 32):

- “Yerli üretim teşvik edilmeli ve lüks ithalattan kaçınılmalıdır.
- Girişim ve çalışma özgürlüğü esastır, fakat tekelciliğe izin verilmemelidir.
- Ekonomik kalkınmamıza katkısı olmak ve kanunlarımıza uymak kaydı ile yabancı sermayeye izin verilecektir.”

Yukarıda bahsedilen ve alınan diğer kararlarda da görüldüğü üzere kongrede liberal bir iktisadi gelişmenin esasları savunulmuştur. 1929 yılına kadar da eğilim böye devam edecektir.

İlk karar, ithal ikameci ve korumacı bir sanayileşme isteğini belirtmektedir. Bu istek, 1920’li yılların ikinci yarısından sonra uygulanabilmiştir. Diğer karar, sanayici ve tüccarların, çiftçilerin yabancı sermayece tesis edilen tekellerin kaldırılması ve ardından tekel oluşturulmaması arzularını ifade etmektedir. Son karar, yeni devletin kapitalist Batı’yla olan ilişkilerini bitirmek istemediğini göstermektedir (Şahin, 2013, s. 32).

Türkiye İktisat Kongresi’ndeki çalışmalar sonucunda onaylanan “İktisadi Esaslar,” esas olarak arzuları belirtmesine rağmen, söz konusu dönemin başında hakim olan ekonomik yaklaşım ve felsefeyi belirtmesi açısından da önemlidir. Kongredeki genel havanın ve “İktisadi Esaslar’ın” “Milli İktisat” düşüncesinin esas öğeleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kongrede genel anlamda kalkınma yanlısı, yerli ve yabancı sermayeyi ve çiftçiyi teşvik edici, iktisadi yaşamın milli öğelere geçmesini kolay hale getiren ve “ılımlı bir korumacılığı” destekleyen görüşlerin öne çıktığı ve İstanbul tüccarlarının kongreye getirdiği “ticaret burjuvazisiyle” toprak öğelerinin hakim olduğu ifade edilebilir (Boratav, 2013, s. 45-46).

2.1.2. Lozan Barış Antlaşması

Kurtuluş Savaşı sonunda 1923 yılı, barış sürecinin başlaması için yoğun diplomatik görüşmelerin yapıldığı yıldır. Bu yıl, askeri kazanımların politik kazanımlara çevrilmesi yaşanmaktadır. Lozan Barış Antlaşması ile yeni bir ülke kurulacak, rejim değiştirilerek Anadolu’da yeni Türk Cumhuriyeti doğacaktır. Milli Mücadelenin ardından, Lozan görüşmeleri kesildiğinde toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde, özellikle ticaret ve sanayi temsilcileri iktisadi alandaki kanuni eksiklikleri gündeme getirerek bir hukuk reformunun gerekliliğini konuşmuşlardır. Hukuk reformu ihtiyacını artıran bir diğer sebep ise, Lozan’da yabancı firmalara ve azınlıklara verilen birtakım haklardır. Bu hakların geçersiz hale getirilmesi yalnızca hukuk düzeninin Batı hukuku ile entegre hale gelmesiyle olabilirdi (Çavdar, 2003, s. 171-172).

Bu durumla birlikte Lozan Barış Antlaşması ile Milli Mücadele, politik ortamda da tescil edilmiş oldu. Antlaşmanın politik tarafının yanında ekonomik bir tarafı da bulunmaktadır. Antlaşmanın Türkiye iktisadını yakından ilgilendiren yönleri dış ticaret rejimi, dış borçlar, kapitülasyonlar ve mübadele başlıklarıyla incelenebilir. Söz konusu anlaşma ile ülke üzerinde ağır ekonomik etkiler yaratan kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Bu durum önemli bir başarı olarak değerlendirilmiştir ancak Osmanlı'ya ait borçların büyük bir kısmı da Türkiye tarafından üstlenilmiştir. Lozan'da belirlenen sınırlar göz önünde bulundurularak Osmanlı'ya ait olan borç, Türkiye Cumhuriyeti'yle Osmanlı'nın topraklarını paylaşan öteki devletlere pay edilmiştir. Fakat borcun pay edilmesi hakkında çıkan uluslararası sorunlar nedeniyle Türkiye'yle alacaklıların anlaşması 13 Haziran 1928 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu antlaşmayla Türkiye, Osmanlı'dan kalan 161 milyon altın lira değerindeki borcunun 107 milyon altın lira değerindeki bölümünü ödemeyi kabul etmiştir (Aksu, 2006, s. 122).

Dış borçlar sorununa ek olarak anlaşmayla gelen bir başka ekonomik mesele, “nüfus mübadelesi” idi. 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da kabul edilen “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol” ile Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı mübadelesi konu olmuştur (Toprak, 2015, s. 256). Bu dönemde neredeyse 1.5 milyon Rum Türkiye'den ayrılırken, yaklaşık 500 bin Türk Türkiye'ye göç etmiştir. Osmanlı ekonomisinde önemli bir konu olan gayrimüslim halkın mübadele sonucunda Cumhuriyet'in ilk yıllarına ülkeden ayrılması, ekonomiyi olumsuz şekilde etkilemiştir. Gayrimüslimlerin tarım alanında özellikle üzüm, tütün ve pamuk yetiştirmek gibi uzmanlık ve vasıflı emek isteyen konularda iş görmeleri, bunun yanında ticaret ve sanayide de önemli rollerinin olması mübadeleyle ayrılmak durumunda kalmalarının ardından ekonomiyi kötü yönde etkiledi. Lozan Antlaşması'nın yanında kabul edilen “Ticaret Sözleşmesi” ise, beş yıl boyunca Türkiye'nin gerçekleştireceği ekonomik uygulamaları durdurmakta ve birtakım istisnalar haricinde ihracat ve ithalat yasaklarının kaldırılmasını, yeni yasakların getirilmemesini, gümrük tarifelerinin de beş yıl boyunca aynı kalmasını kabul etmekteydi. Bu sözleşme uyarınca Türkiye 1929 yılına değin ithalat alanında özellikle 1 Eylül 1916 tarihindeki gümrük tarifesini kullanacağını ifade ediyordu (Ülken, 2011, s. 18-19).

2.1.3. Aşar'ın Kaldırılması

Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, bütün gelirinin neredeyse yüzde 50'sini Ağnam ve Aşar vergisinden elde etmekteydi. Fakat savaş boyunca vergilerin alınmasında sorunlar çıktı ve oranlar düştü. Cumhuriyetteki ilk uygulamalardan birisi, 1924 yılında Ağnam ve Aşar vergisini kaldırmak ve bazı mallara dolaylı vergiler getirmek olmuştur. Bu önemli yenilikle vergileri asıl olarak tarım kısmından elde eden Osmanlı devlet görüşünden vazgeçiliyordu. 1930'lu yıllardan sonra vergi gelirlerinin kalan kısmı şehir iktisadından elde edilmeye başlanmıştı. Bu uygulamaya geçilirken en önemli endişe, on yıl süresince savaştan savaşa koşan ve kırsal halkın oldukça büyük bir kısmını meydana getiren küçük üreticilere destek vermek, vergi yüklerini azaltarak üretimin artmasını sağlamaktı. 1920'ler ve 1930'lar kırsal ve tarımsal yerler için hızlı bir iyileşme süreci oldu. Aşar'dan sonra İltizam'ın da kaldırılmasıyla kırsal yerlerde orta ve küçük boyutlu mülkiyet ve böylece aile firmalarının güçlü duruma gelmesi söz konusu olmuştur (Dik, 2016).

2.1.4. Teşvik-i Sanayi Kanunu

İzmir'deki Türkiye İktisat Kongresi'nde sanayiye teşvik eden ve koruyan önlemlere karar verilmesi, ülkedeki üretimin yüksek gümrük vergileriyle korunması, yurt içinden elde edilen hammaddelerin ithalatının önüne geçilmesi, yurtiçinde olmayan makine donanımı ve hammaddelerin gümrüksüz ithalatına olanak verilmesine karar verilmiştir. Bu yaklaşımların oluşturduğu Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927) özel sanayi üretimine destek olan önemli düzenlemelere sahipti (Durak, 2006, s. 31). Onaylanan kararlarda "1913 Teşvik-i Sanayi Kanunu" ile getirilen fayda ve kolaylıkların daha da artırılarak, bir sanayi kredi bankasının tesis edilmesi, sanayi üretiminin gider ve gelirlerine kamu, demiryolu ve deniz taşımacılığına uygun ücretler kullanmasının teklifi önemli konulardandır.

Kanun uyarınca, teşvik önlemlerinden faydalanacak işletmeler, çalışan personel sayısı, kullanılan beygir gücü ve senelik çalışma süresi kıstaslarıyla dört bölüme ayrılmaktaydı. Dört bölüme ayrılan sanayi işletmelerinin faydalanması için sağlanan teşvik bağışlıkları ve önlemlerinin en önemlileri şöyledir (Rodoplu, 1998, s. 45-46):

- “Uygun görülen girişimlere 10 hektara kadar karşılıksız arazi verilmesi,
- Kazanç ve gümrük vergilerinden bağışıklık,

- Haberleşme bağlantılarının ve motor gücünün hükümet tarafından karşılıksız sağlanması,
- Girişimin kuruluş aşamasında yurtdışından sağlanan araç ve gereçlerin demir ve deniz yollarında % 30 indirimli olarak taşınması,
- Yıllık üretimin % 10'una ulaşan hükümet desteği,
- Kamu kesiminin ve bu yasadan yararlanan kuruluşların, teşvik gören girişimin üretimi miktar ve nitelik olarak yeterli ise ve fiyatı % 10'dan fazla değilse, ithal mallar yerine bu malların satın alınması zorunluluğu,
- Bir kısım kamunun ürettiği tekel maddelerinin bu kuruluşlara indirimli olarak satılması.”

Teşvik-i Sanayi Kanunu, yerli özel sanayi üretimine çok yüksek miktarlarda muafiyet, himaye ve teşvik öğeleri sunmaktaydı. Yasanın himayeci düzenlemelerinin kullanılması, Lozan Antlaşması'nda yer alan kısıtlayıcı maddeler nedeniyle 1929 öncesinde başlamasa da öteki teşvik öğeleriyle özel sanayi üretimi gelişim göstermiştir.

2.2. 1923-1929 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi

2.2.1. Sanayileşme Politikaları

Finansal ve beşeri sermaye eksiklikleri 1923 – 1929 yıllarında izlenen sanayi stratejilerini önemli düzeyde etkilemiştir. Türkiye I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı boyunca çok önemli beşeri sermaye kaybı yaşamıştır. Bu dönemlerde nüfus 12.000.000 ve yüz ölçümü ise 760.000 kilometrekare idi (Aydemir, 2017, s. 328). Bunun yanında Lozan Antlaşması uyarınca yapılan mübadelede giden nüfusun çoğunluğu sanayiciler, tüccarlar ve sanatkarlardan meydana gelirken, gelen nüfusun büyük bir bölümü tarım yapan Türklerden oluşuyordu. Finansal sermayenin bulunmayışı ve devlet teşvikiyle yerli sermaye oluşturma amacı, bu dönemlerin esas özelliklerindedir. Bunu sağlamanın en yaygın ve etkili yöntemlerinin başında, devlet tekellerinin özel firma ve kişiler tarafından işletilmesi gelmektedir. Lozan Antlaşması, yerli ürünlerle ithal ürünlere değişik oranlarda satış ve tüketim vergisi konulmasının önüne geçiyor, yalnızca devlet tekelinde olan ürünlerde kamu gelirini çoğaltmak hedefiyle daha fazla ücretlendirmeye olanak tanıyordu. Lozan'da yer alan engelleri aşmanın yolu pek çok ürünün ithalatını yahut üretimini devletin tekeline almaktan geçiyordu; ama bu dönemlerde akıllar hala liberal iktisad düşüncesinde idi. Sanayi sahasında

yatırımların başarılı olması için milli ticaretin işlenmesi gerekiyordu, liberal iktisad düşüncesi, Milli Plan fikri ve teşkilatı kurup devlet bütçeyle yatırımlara imkan verilmesine engel oluyordu. Yine de bazı sloganlar da ortaya atılmamış değildi. Her ne kadar çok da başarı olunmasa da verdiği mesajlar anlamından önemli görülmelidir. Bu sloganlara örnek olarak Üç Beyaz ve Üç Siyahlar verilebilir; bunlar sırasıyla un, şeker, pamuk; kömür, demir ve akaryakıttır (Aydemir, 2017, s. 334).

Bu dönemde sanayinin teşvik edilmesiyle ilgili yasal uygulamalar ve düzenlemeler de yapılmıştır. Bunun en önemli örneklerinden birisi, biraz önce de sözü edilen ve 1924 yılında sanayicilerin istekleri ışığında yenilenip kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunudur. Söz konusu kanunla yeni sanayi yatırımlarında ithal edilmesi düşünülen araç ve makineler gümrük vergisine tabi olmamış; sanayi firmalarının demiryolu ile taşınması yapılan maddelerinin naklinde % 30 indirimle gidilmiş, kamu alanında yabancı ürünler yerine yerli ürünler kullanılmış, devletin tekelinde bulunan ürünlerin teşvik önlemlerinden faydalanan kurumlara indirim ile satılması gibi olanaklar sağlanmıştır (Yeşilay, 2005, s. 120-121).

Yine 1924 yılında, yarı resmi nitelikteki İş Bankası kurulmuştur. İş Bankası özel sermaye ile kurulan ilk Türk finansal kurumu olarak kabul edilmektedir. Bankanın görevleri, gayrimenkul işlemleri haricinde her çeşit ticari, sınai işlemlerle direkt ilgilenmek ve bu konuda iş gören kurumlara kredi vermek şeklinde saptanmıştır. Söz konusu dönemde bankacılık ile ilgili düzenleme olarak 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'nı da belirtmek gerekir. Bu bankanın görevi, Osmanlı Devleti'nden alınan kimi sanayi kurumlarını özel kesime aktarıncaya değin işletmek ve yeni tesis edilecek madencilik ve sanayi kurumlarına kredi vermektir. Ancak bu banka hedefini gerçekleştirememiş ve başarısız olmuştur. 1926 yılında Başbakanlık'a bağlı olarak "Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü" tesis edilmiştir. 1927 yılında ise "Âli İktisat Meclisi"¹ bir araya gelmiştir (Şahin, 2013, s. 34-36)

1923–1929 dönemine bakıldığında doğrudan yabancı sermaye yatırımında artış olduğu görülmektedir. 1924'te çıkarılan bir kanun ile yabancıların mal-mülk edinebilmesinin önü açılmıştır. 1929 yılında Cumhuriyet öncesindeki Konsolide Boraks, İstanbul Tramvay ve Havagazı ve Elektrik gibi firmaların yanına birçok yabancı firma eklenmiştir. Cumhuriyetin

¹ Âli iktisat meclisi, Türkiye'de, hükümetlerin izleyeceği ekonomik politikaların saptanmasına ve uygulanmasına yardımcı olmak üzere 1927'de kurulan meclistir.

ilk zamanlarında doğrudan yabancı yatırımların üçte ikisi imalat ve madencilik sektörüne; üçte biri ise bankalar, ticaret şirketleri, dış ticaret ve sigorta şirketleri gibi hizmet sektörüne olmuştur. (Parasız , 2011, s. 29).

Sanayileşme konusunda başı çeken şeker üretimi için çok önemli uygulamalar hızla gerçekleştirilmiştir. 5 Nisan 1925 tarihinde şeker fabrikalarının tesis edilmesi ve imtiyazları ile ilgili bir yasa onaylandı. Cumhuriyet'in ardından ilk on bir yılda dört adet şeker fabrikası tesis edildi: "Alpullu Şeker Fabrikası (1926), Uşak Şeker Fabrikası (1926), Eskişehir Şeker Fabrikası (1933) ve Turhal Şeker Fabrikası (1934)". 1930 yılında Atatürk, Alpullu Şeker Fabrikası ziyaretinde; "...Memleketimizin her müsait bölgesinde şeker fabrikalarının çoğalması ve bu suretle memleketin şeker ihtiyacının temini, mühim hedeflerimiz arasında tanınmalıdır." demiştir. 1937 yılında yaptığı bir konuşmada ise Atatürk; "Şeker fabrikalarının sayısı yirmiye çıkmaz ve şeker ekmek kadar kolay alınır hale getirmesek, gülbüz çocuklara hasret kalacağız." ifadelerini kullanmıştır (Coşkun, 2003, s. 75).

2.2.2. Tarım Politikaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonominin başka alanları gibi tarım alanında da önemli problemler yaşanmaktaydı. Bu problemlerin ilki, savaştan henüz ayrılmış olan devlette genç erkek nüfusunun azalması ve araç-gereçlerin önemli düzeyde kaybedilmiş olması sonucunda tarımsal üretimin düşük olmasıydı. Patates, buğday, şeker gibi pek çok gıda ürünü ithalat ile sağlanıyor ve bunlar bütün ithalatın yüzde 25'ini meydana getiriyordu. Bunun yanında ihracatın yüzde 80'i belirli birkaç tarım mamulünden oluşmaktaydı. Diğer yandan piyasayla sınırlı bağları olan küçük aile firmaları, bir diğer yandan büyük toprak mülkiyeti tarımsal sistemin genel niteliği halindeydi. Güneydoğu ve Güney Anadolu'da devam eden yarı feodal üretim yapısı ve Osmanlı "Miri Arazi Rejimi'nin²" tamamlayıcısı niteliğindeki vergi düzeni, tarımsal anlamda gelişim önündeki en önemli engellerdendi. Tarımsal kredilerin yeterli olmaması ve kooperatifleşmeme gibi nedenlerle köylüler, büyük oranda tefeci ve aracılardan baskısıyla karşılaşmaktaydılar. Cumhuriyetin ardından Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte Miri Toprak/ Arazi Rejimi, Osmanlı'daki gelişimini bitirmiş ve kullanımdan kalkmıştır. Türkiye İktisat Kongresi'nde verilen kararın ardından, Aşar vergisini bütünüyle kaldırmıştır. Zamanın dışında kalan Aşarın kaldırılması ile tarım alanındaki vergiler de

² Mülkiyeti devlete, yararlanma hakkı kişilere verilen topraklara verilen isim.

önemli ölçüde azaltılmıştı. Aşar vergisi, köylüyü üretimden vazgeçirmekteydi. Bunun yanısıra, kırsal alanda sermayenin birikmesine de engel oluyordu. Aşarın kaldırılması ve verginin kazanca yöneltilmesi tarım alanında üretimi teşvik eden bir hava getirmişti. Vergi sorumluluğu kırsal alanlardan şehre ve pazara doğru kaydırılmıştı (Topuz, 2007, s. 377).

Tarım alanındaki gelişmelerin en önemli nedenlerden bir tanesi de, Cumhuriyet ile birlikte tarımda makineleşme adımlarının uygulanmasıdır. Böylece kısa zamanda çok miktarda traktör ve başka tarımsal araçlar ülkeye giriş yapmıştır. 1927 yılında yapılan sayımda yaklaşık 15700 adet tarım makinesi sayılmıştır. Makineleşmeyle birlikte ekim yapılabilen arazi miktarı da artmıştır. (Çavdar, 2003, s. 184).

Aynı zamanlarda, 1923 yılında “Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi” yayınlanır. Söz konusu nizamname, cumhuriyet tarihindeki ilk kooperatifçilik düzenlemesi niteliğindedir. 1924 yılında 1850’den itibaren mevzuatta yeri olan “Ticaret-i Berriye Kanunu³” değiştirilerek, işletmeler bölümüne kooperatif işletmeler dahil edilmiş ve kooperatifler kanuni teminat altına alınmıştır. 1924 yılında “İtibar-ı Zirai Birlikleri Nizamnamesi⁴” ile köylünün kredi problemi işlenmiştir. 1926 tarihli Türk Ticaret Kanunu ise kooperatiflere önemli bir bölüm ayırmaktadır. 1926 yılındaki “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile tarım alanındaki krediler tekrar düzenlenmiştir. Aynı yıllarda “Ziraat Bankası” tarım alanında adeta motor görevi görmektedir. 1924 yılındaki bir kanunla Ziraat Bankası, 30 milyon lira sermayesi olan 99 yıl süreli bir anonim şirket haline gelmiştir. Bunun yanında, tarımsal krediye ek olarak her çeşit bankacılık etkinliğini gerçekleştirme yetkisi verilmiştir. 1930 yılına gelindiğinde bankanın sermayesi 100 milyon lira olmuştur. Tarımda makineleşmenin sağlanabilmesi hedefiyle 1923 yılında tarım araç ve gereçlerinin Ziraat Bankası aracılığıyla ithal edilmesi ve çiftçilere gümrük olmadan dağıtılması yasa haline getirilmiştir. Devlet hesabına buğday alınmaya ve satılmaya, ihtiyacı olan çiftçi ve göçmenlere tohumluk ve yemeklik buğday verilmiştir (Topuz, 2007, s. 381).

Öncelikli olarak buğday üretimi, dönemin ilk yıllarında 1 milyon tondan azken, 1928-1929 yılları ortalaması yaklaşık 2 milyon tondu. Özellikle Batı Anadolu bölgesinde yaşanan nüfus mübadelesi sonucunda birtakım ticari tarım mamulleri kötü etkilense de 1924-1929

³ Türk Ticaret Kanunu

⁴ Tarımsal Kredi Birlikleri Kanunu

yıllarında tarımsal gelirin yıllık büyüme hızlarının ortalaması yüzde 8,9'a yaklaşarak zamanın milli gelir büyüme hızını (yüzde 8,6) aşmaktaydı. Yıkım ve savaş yıllarının ardından iktisadi politikaların tekrar oluşturulması, mili gelirin önemli bir bölümün meydana getiren tarımın hareketliliği ile gerçekleşmiştir (Boratav, 2013, s. 51).

Sonuç olarak, yıkım ve savaş dönemlerinin yoksul köylüde meydana getirdiği zararın barış şartlarında ekonomik ve sosyal düzenin olağan dönemlerince giderilerek köylülerin tamamının tarımsal uygulamalardan pay alabildiğini söylememiz doğru olacaktır. Bunun yanı sıra, Anadolu'da yer alan köylerden mübadele sonucunda ayrılan gayrimüslimlere ait alanların kimi yerlerde büyük toprak sahiplerinin kontrolüne geçtiği de düşünülebilir. Bütün bunlara rağmen, söz konusu yıllar geniş köylü halkları için görece fiyat ve üretim artışlarıyla bir "altın çağ" olarak değerlendirilebilir (Boratav, 2013, s. 56-57).

2.2.3. Dış Ticaret Politikaları

Lozan sonrası Türkiye'deki ticaret durumu işte böyleydi:

İthalat 120.000.000 lira

İhracat 50.000.000 lira

Bu yıl içinde bir altın 600 kuruş, bir dolar 120 kuruş ve bir sterlin 810 kuruştur. İhracatta kullanılan mallar sömürge üretimleri ya da başka bir deyişle gıda maddeleri ve hammaddelerdi. Bunun tersine endüstri ihtiyaçları ise ithal ediliyordu. Ortada bir merkez bankasının bulunmaması en büyük problemdi. Mevcut durumda olan yabancı bankalar ödeme yapılacağı zamanlar Türk lirasının değerini düşürüyor, alınacağı zaman ise arttıyordu (Aydemir, 2017, s. 335).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin dış ticareti sürekli açık vermiştir. Söz konusu açığın iki asıl nedeni vardır. Savaşın ardından gelen dönemde bu açığa, o güne kadar kısıtlanan ithalat talebinin serbest bırakılması ve devam eden düşük gümrük tarifeleri neden olmuştur. Bu durumun sonucunda Türk lirasının değeri de devamlı azalmıştır (Rodoplu, 1998, s. 62).

Özetle 1923-1929 yılları arasında Türkiye iktisadi sorunlardan pek kurtulamamıştır. Yukarıda bahsedilen para oyunları da akıllara Lord Curzon'un İsmet Paşa'ya söylediği;

“Yarın kalkınmaya muhtaç oluna gene bize gelecek, bize el açacaksınız. Şimdi cebimize attığımız kağıtları, o zaman birer birer çıkartacağız.”

Sözünü getirse de; günümüzdeki eleştirilere rağmen gerçekte Lozan’ın ne anlama geldiğini ne kadar da güzel ifade ediyor, İsmet Paşa adeta bir Kurtuluş Savaşı’nı da orada vermiştir. Bu döneme kadar ekonomik anlamda çok başarı katetmese de, Genç Türkiye Cumhuriyeti kesinlikle titiz bir iktisadi plana sadakatle bağlı kalmıştır (Aydemir, 2017, s. 336).

2.3. 1929 Krizinin Türkiye'ye Etkileri

2.3.1. Sanayi Sektörüne Etkileri

Dünya İktisadi krizinin Türkiye üzerindeki etkisi kendini farklı biçimlerde göstermiştir (Kazgan, 2008, s. 58–60):

- Türkiye’nin ihraç ettiği tarım ürünleri ve diğer ürünlerin bedeli, 1925 yılına kıyasla 1932 ve 1933 yıllarında az da olsa düşüş kaydetmiştir. Dış ticaret sınırlamaları Türkiye’nin aleyhine olurken, sabit bedellerle ihracat artmıştır. 1932 yılının ürünler açısından kötü geçmesinin de etkisiyle Türkiye reel gelir kaybı yaşamıştır.

- 1929 yılında ithalatçıların yarattığı spekülatif ithalat, dünyadaki genel fiyatların düşmesi ile birlikte iflaslara neden olmuş, bu duruma ithalat ürünleri satan firmaların ithalatları sınırlandırılınca, yeterli arz olmaması da eklenmiştir.

- İthalat yapan firmaların kısa süreli sermaye girdisi ile kaynak oluşturdukları borçların değeri TL bazında arttığından, bu durum iflaslara neden olmuştur. 1930 yılında yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile döviz bazlı kredilerden kaynaklanan borçların TL bazında ödenmesi kabul edilerek, ihracat ve ithalata kaynak oluşturan kısa süreli krediler ortadan kalkmıştır.

- 1931 yılında Sterlin altın standardını terk ederek devalüe olmuş, TL’nin Sterline bağlılığı kaldırılmıştır. Ancak TL’nin Frank’a bağlanmasından sonra Frank’ın da benzer bir durum yaşaması dış ticaret fazlasına ve TL’nin değerlenmesine neden olmuştur. 1929 yılında gerçekleşen krizin en önemli özelliği, Türkiye’de endüstride kar etmeyi sağlayacak şartların ortaya çıkmasıydı. Bu durumun ana nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Ekonominin ithalat kapasitesinde düşüş; 1932-1936 yılları arasında ithalat kapasitesinin büyük düşüş göstermesi yerli üretimin iç pazar probleminin çözümüne katkı sağlamıştır. Uluslararası düzeyde talep düşüşü, ihraç mallarının bedellerini düşürürken, ithalat ürünlerinin fiyatlarının aynı düzeyde düşmemesi ile birlikte, ithal mal sınırlamaları da bu durumun ortaya çıkmasında birer etkindir.

Boratav, kapitalist dünya ekonomileri döneminin en büyük krizini geçirmekteyken Türkiye ekonomisi devletçi ve korumacı siyasetler izleyerek anlamlı bir sanayileşme, büyüme temposu ve birikim yakaladığını belirtmektedir (Boratav, 2006, s. 15). Kurulan sanayilerin o zamanın şartlarında ileri teknolojilere yer vermesi ve çalışan haklarının sınırlı düzeyde olması sonucunda, düşük maliyetli bir üretim yapısı oluşmuş ve böylelikle kamu alanının sermaye biriktirmesi hız kazanmıştır.

Özetle 1930'lu yıllarda, sanayi oldukça hareketli zamanlar geçirmiş, yalnızca üretim olarak değil sermaye birikimi de gerçekleştirmiş ve işletme ölçeklerinde artışlar yaşanmıştır. 1932 - 1939 yıllarında teşvik-i sanayi kurumlarında “gayri safi üretim değeri” yılda ortalama 2,4 kat büyümüştür (Kazgan, 2008, s. 81).

2.3.2. Buhranın Dış Ticarete Etkileri

1929 İktisadi Buhranın Türkiye'nin ihracat ve ithalatına etkileri, farklı şartların da getirileriyle yıllar boyunca değişiklikler göstermiştir. Özellikle 1928-1931 yıllarında ithalat ve ihracat verileri incelendiğinde, dış ticaret açığı anlamında krizin ortaya çıktığı ilk yıl olan 1929 yılında Türkiye aleyhine önemli bir durumun yaşandığı görülecektir. Şöyle ki, Dış ticaret yapan tüccarların, iç ticaret yapan küçük esnafın, bürokratların ve sanayicilerin krizden etkilenme dereceleri değişiklik göstermektedir. Ticaret alanında krizden en fazla etki gören dış ticaret yapan büyük işletmeler olmuştur. Bütün dış ticaret hacmi 1929 yılında 421 milyon lirayken, 1932 yılında 187 milyon liraya gerilemiş, böylece dış ticaret hacmi yüzde 55 küçülmüştür. 1930-1932 yıllarında topluca hesap edildiğinde 31 limited ve 38 anonim şirketin bilançoları hep zarar vermiştir. Söz konusu üç yılda, üç anonim firma, 25 yeni limited firma kurulmuş ve sekiz limited firma, yedi anonim firma faaliyet durdurmuştur (Gürsoy, 1989, s. 228).

2.3.3. Buhranın Tarım Sektörüne Etkileri

1929 krizi sırasında Türkiye ekonomisi, Osmanlı'dan kalma biçimle tarıma dayalıdır. Bu yıllarda tütün ve pamuk ihracı yapılırken, 1920'lerin sonlarına doğru traktör miktarının çoğalmasıyla ihracat ülkenin önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. 1927'de yapılan sayıma göre aktif nüfusun yüzde 80'inden çoğu tarım yapıyordu. Ancak Cumhuriyetin kurulmasının ardından II. Dünya Savaşı'na değin geçen sürece GSMH ve tarım alanının büyüme hızları istikrar göstermemiştir (Şener, 2004, s. 73).

Bu yıllarda ihracatın önemli bir kısmı Amerika'ya yapılıyordu ve bunun yanında ihracat, yabancı krediler ile dönmekteydi. Bankacılık düzeni genellikle ithalatı teşvik etmekteydi. 1920'li yıllarda banka sayısı azdı ve bunların birçoğu küçük taşra bankası şeklindeydi. Bütün bu koşullarda 1929 krizi en çok tarım alanında etkili olmuştur (Şener, 2004, s. 74).

Dünya pazarlarında meydana gelen daralma, Türkiye'de ihraç edilen tarım ürünlerinin üretimini düşürmüştür. Bununla birlikte, devletin tarıma olan müdahalesi daha kısıtlı olmuştur. 1929 buhranı, tarım stratejilerini de belirlemiştir. 1933 yılının ardından Türkiye'de 1929 krizinin de etkileriyle, bütün dünya ile birlikte devletçi politikalar izlenmiştir. Bu yıllarda devletin müdahaleleri çoğalmış ve daha önce de belirttiğimiz gibi, sanayiye yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özetle, 1929 buhranın meydana geldiği yıllarda tarım mahsullerinde yaşanan fiyat azalmaları sanayi ürünlerine oranla daha fazladır. Bu nedenle köylülerin gerçek geliri ciddi boyutlarda gerilemiştir (Varlık, 1981, s. 89).

Daha önce de ifade edildiği üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de izlenen tarımsal politikaların esas kısmını önce 1929 İktisadi Buhranı, daha sonra da II. Dünya Savaşı süresinde meydana gelen olumsuz durumlar etkilemiştir. Burada hedef devletçi bir görüşle iç pazarı korumaktır. İlk yıllarda öncelikle traktör kullanımının yaygın hale getirilmesiyle ilk olarak yurt içindeki talebin giderilmesi ve ihracat piyasalarının güçlendirilmesi, bu sebeple de var olan üretimin korunması amaçlanmıştır (Zarakolu, 1982, s. 83).

Buhran döneminin en net niteliği, tarım alanının kredi konusunda yaşadığı sorunlardır. Alıcıların fiyatı belirledikleri, tefeci ve tüccarların hakim oldukları pazar yapısı, arazi mülkiyetindeki adaletsizliklerle birlikte önemli bir sosyo-ekonomik problemi meydana

getirmiştir. İlk ve Tekeli, tarım alanında iktisadi buhrandan etkilenme anlamında üç değişik alt bölümün bulunduğunu ifade etmektedir:

- “Daha çok dış pazara ihtisaslaşmış mal üreten ve bazı hallerde de ihracatçı tüccarla bütünleşmiş olan, modern tarıma geçme durumunda olan büyük çiftçiler,
- İç pazar ve kısmen de dış pazar için üretim yapan, henüz makineleşmemiş modern tarıma geçmemiş olan orta çiftçiler,
- Daha çok kendi geçimlik tüketimi için üretim yapan, üretimi yerel pazara yönelik olmayan küçük çiftçiler.”

Sözü geçen üç kesimde iktisadi buhrandan en çok etki gören bölüm kuşkusuz birinci bölümde yer alan büyük çiftçilerdir.

1929 buhranı ile birlikte, dünya tarım fiyatları daha önce de ifade ettiğimiz gibi, büyük ölçüde düşmüştür. Buhranın Türkiye’deki etkisi, ihracat kazançlarının yüzde 80’den çoğunu tarım ürünlerinin meydana getirdiği bir piyasada dünya tarım fiyatları azalırken dış ticaret oranlarının (hadlerinin) da önemli derecede bozulmasıyla yaşanmıştır. İhracatın önemli kısmının Batı’ya yapılması, bu yerlerdeki konjonktürel talep gerilemelerine, Türkiye ekonomisinin fazlaca duyarlı olmasına neden olmuştur (Kazgan, 2008, s. 34).

Ekonomide istikrarsızlığa neden olan bir başka durum ise, Türkiye’de kuru tarım uygulanmasıdır. Oldukça ilkel şartlarda üretilen tahıl ürünlerinin, doğa koşullarına göre yıllık verimlerinin değişiklik göstermesi, bunun yanısıra hayvan ve bitki hastalıkları tarımda sonuçları olumsuz şekilde etkilemekteydi. Başka bir istikrarsızlık nedeni de, dünyadaki talep düşüşleriyle ilişkili olarak, ihracatı yapılan tarım ürünlerinin dış ticaret oranlarındaki önemli gerilemelerdi. Bu nedenler 1929 buhranının tarım üzerinde etkili olmasının temel nedenleridir (Kazgan, 2008, s. 34).

3. BÖLÜM

1929 EKONOMİK BUHRANI SONRASI DÜŞÜNSEL ALANDAKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE TARAFINDAN ALINAN EKONOMİK ÖNLEMLER

3.1. Kadro Hareketi

3.1.1. Kadro Hareketinin Oluşumu

Kadro Dergisinin yayın hayatına başlamasıyla birlikte “Kadro Hareketi” oluşmuştur. 1932 yılından başlayarak üç yıl yayın hayatını sürdürebilen Kadro Dergisi, Şevket Süreyya (Aydemir), Mehmet Şevki (Yazman), İsmail Hüsrev (Tökin), Burhan Asaf (Belge), Vedat Nedim (Tör) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile birkaç aydını bünyesinde barındırmıştır. Yakup Kadri milletvekili iken diğer yazarların ise bürokrat olduğu görülmektedir. Adı geçen bu yazarlar dışında dergide İsmet Paşa'nın da makalesi yayınlanmış olup bunun yanısıra Tahir Hayrettin ve Ahmet Hamdi (Başar) gibi yazarların da yazılarına dergide yer verilmiştir (Orhan, 2009, s. 121).

Kadro yazarlarının profillerine bakıldığında genellikle orta sınıfa ait oldukları ve eğitimlerini yurtdışında aldıkları görülmektedir. İsmail Hüsrev ve Şevket Süreyya Moskova'da bulunan KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi)'de yüksek öğrenim görmüş ve burada kimyadan politika ve ekonomiye kadar birçok ders almışlardır. Burhan Asaf, Berlin'de inşaat mühendisliği eğitimine devam ederken gazeteciliğe dönüş yapmış, Yakup Kadri ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenim görürken edebiyata ilgi duymuş, hukuku bırakmış ve Milli Mücadeleye katılarak milletvekili olmuştur. Kadro dergisinin üyeleri sahip oldukları eğitim, yabancı dil ve buldukları bürokratik konumlar nedeniyle dergide tartışılan konular hakkında fikir ortaya koyabilecek bilgi ve birikime sahiptirler (Türkeş, 2002, s. 468). Osmanlı'nın çöküş döneminde dünyaya gelen Kadro yazarları Batı ülkelerinin sömürgecilik faaliyetlerine yakından tanık oldukları için batı değerlerine karşı gelen bir tutum sergilemekteydiler. Söz konusu bu Batı değerleri arasında liberalizm, demokrasi, kapitalizm vb. gibi kavramlar bulunmaktadır.

İlk önce Türkçülük akımına doğru bir yönelim gösteren Kadro yazarları daha sonraları Yakup Kadri dışında Marksizm'e kaymışlardır. Milli Mücadele dönemi sonrasında Rusya'dan Türkiye'ye gelen yazarlar 1925'lerde yine Yakup Kadri haricinde Aydınlık

gazetesi ile birlikte sol hareketin içinde faaliyet göstermeye başlamışlardır (Ertan, 1993, s. 551). Şevket Süreyya 1925 komünist tevkifatında, “*rejim aleyhinde propaganda yapmak ve hükümeti devirmeye teşvik*” suçundan on yıl ceza almıştır. Şevket Süreyya’ını aldığı bu ceza 1926 yılında affedilmiş ancak yine de yasal komünist hareket⁵ sonlandırılmıştır. Kemalist yönetim, Komünist partiye rejim karşıtı hareketlerini sonlandırması ve milliyetçi reform faaliyetlerini desteklemeleri koşuluyla şans vermiştir. Komintern’in aktif kontrolüne karşı çıkan Şevket Süreyya ihtilali teşvik suçundan 1927’de tekrar tutuklanmışsa da serbest bırakılmış ve sonrasında da Milli Eğitim Bakanlığında görev almıştır. Vekâleten TKP genel sekreteryken 1925’te tutuklanan ve bir yıl hapis cezası alan Vedat Nedim, 1927 tutuklamaları sırasında komünist örgütün varlığını itiraf ederek az bir cezaya çarptırılmıştır. Rejimle uzlaşma eğiliminde olan ve Şevket Süreyya ile yakınlık kuran Vedat Nedim TKP’den kopmaya başlamış ve sonrasında komünist parti güç kaybetme dönemine girmiştir. Komünist partinin güç kaybetmeye başlaması ve komünizme karşı iktidarın ortaya koyduğu tutum Kadro grubunu ön plana çıkarmıştır. Söz konusu bu grubun iktidara yakınlaşma eğiliminde olmaları ilerleyen dönemlerde eski komünistlere devlet içinde önemli görevlerin verilmesine neden olmuştur (Ertan, 1993, s. 552).

TKP’den 1927 yılında ayrılan Şevket Süreyya ikinci defa tutuklanmış, Vedat Nedim de söz konusu davada TKP’li arkadaşlarını ihbar ettiğinden oldukça ağır bir şekilde suçlanmıştır. Vedat Nedim ve Şevket Süreyya bu süreçte eski görüşlerinden ayrıldıklarını ifade etmişlerdir.

Moskova’dan İstanbul’a döndüğü ve ilk tutuklanmasının (1925) yaşandığı süreçte düşüncelerinde değişmeler olduğunu ifade eden Şevket Süreyya, Türkiye koşullarında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir komünist düzen hayalinden vazgeçtiğini ve devletçi iktisat siyasetini benimsediğini belirtmiştir. TKP içindeyken düşüncelerini olgunlaştıran ve Kemalist iktidarla uzlaşmaya çalışan Kadro yazarları arasında Şevket Süreyya, Kadro hareketinin mimarı ve önderi konumundadır. Kadro hareketinin ortaya koyduğu fikirlerin büyük bir kısmı da Şevket Süreyya’ya aittir (Ertan, 1993, s. 549). Cumhuriyetin ilk yıllarında

⁵ 1 Mayıs 1925’te **Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası**’nın Amele ve Teali Cemiyeti adına üzerinde “*Dünyanın bütün işçileri birleşiniz*” sloganı yazılı bir broşür dağıtması üzerine, 1925 tevkifatı olarak bilinen olay vuku bulur. Aydemir birçok ünlü komünistle beraber tutuklanır. 10 yıl hapis cezası alır, Afyon Cezaevi’ne yollarır.

kadrocuların ittihatçı aydınların yayınlarından, özellikle de Türk Yurdu Dergisi'nden etkilendiklerini söylemek mümkündür (Türkeş, 2002, s. 465).

Kadro Dergisinde Lenin, Sultan Galiyev, İttihatçılar, Sovyet deneyimine; NEP'E (Rusya'nın o dönemdeki ekonomik politikası) ve sonrasında planlı iktisadi gelişme modeli, Wogner, List, Sombart gibi Alman iktisat tarihçilerine atıflarda bulunduğu görülmektedir. Kadrocular atıfta bulunulan bu kişilerden esinlenmişler ve kendi fikirleriyle bir sentez oluşturmaya çalışmışlardır (Türkeş, 2002, s. 465).

1932 yılından itibaren üç yıl süreyle toplamda 36 yayın yapan Kadro dergisindeki düşünceler, Kadro Hareketi olarak belirtilen bir akımı meydana getirmiştir. Bu hareket düşünce tarihimizde önemli bir tartışma konusu olmuş ve bilinirliği normalden az olmasına rağmen etkisi de büyük olmuştur. Bir grup aydın tarafından ortaya atılan ve Türk Devrimi'ne benzersiz fikir bütünlüğünü meydana getirmeyi görev olarak benimsemiş olan Kadro Dergisi ve orada haklı gösterilmeye çalışılan düşünceler çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler sol ve ilerici olmadığı, faşist ve sosyalist rejimleri örnek alıp Türkiye'ye benzer bir rejim önermesi ve bireysel teşebbüsün neredeyse hiç olmadığı devletçi bir ekonomiyi savunması gibi eleştirilerdi. Bu eleştirilerin ne kadar asılsız ve yanlı olduğu her ne kadar çok açık olsa da o zaman kendi çıkarlarına uymayan kesimler yüzünden artarak devam etmiştir ve derginin kapatılmasına kadar gitmiştir. Sol ve ilerici olmamasının bilimsel hiç bir temeli yoktur. O dönemde devletçi ekonomi anlayışı buhrandan çıkışın en önemli çözüm yolu olarak önemli ülkelerde de benimsenmişti. Tabii bu durum İş bankasının öncülüğünü ettiği özel sektöre hiç uymadığı için Celal Bayar'ı da arkasına alarak eleştirilerini arttırmaya devam etmiştir. Yakup Kadri'nin de tayininin çıkması ile Çankaya'daki bağı kopan derginin kapatılması için artık bir engel kalmamıştı.

Türk devrimine ideoloji üretme çabası içinde olan Kadrocuların bu çabaları dönemin koşulları ile de uyum içindedir. İstiklal Savaşı ve imparatorluklardan Milli Devlet düzenine geçme dönemi hemen hemen aynı zamana denk gelmiş ve bu dönemde Türkiye'nin konumu uluslararası sistemde yeniden tanımlanmıştır. İstiklal Savaşımızda ve sonrasında asker sivil bürokratik kesim iktidara gelmiş ve bir ideoloji arayışı başlamıştır. Kadro grubunun söz konusu alandaki bilgileri ve düşünce yetenekleriyle ideoloji arayışı sentezinden Kadro Dergisi ve hareketi meydana gelmiştir. Her ne kadar Kemalist rejim Kadro'nun devletçi

düşüncesini desteklese de Kadro kendini sadece iktidar destekçisi olarak ifade etmemektedir. İdeoloji ve strateji geliştirme açısından Kadro CHP'nin İnönü kesimiyle ayrı düşmektedir. Bu duruma ek olarak İnönü de kendisini Kadro'dan ayrı tutmaya özen göstermiştir. İktidarın iktisat alanındaki bazı çalışmalarının desteklenmesi Kadro'nun iktidar ile tamamen aynı şeyleri savunduğu anlamına gelmemektedir (Türkeş, 2002, s. 476).

Kadro dergisi hareketi, yalnızca CHP'li bürokratların istekleri doğrultusunda meydana gelen bir hareket olarak tanımlanamaz. Kurtuluş Savaşı baz alınarak, bütün milli kurtuluş savaşları bilim ile açıklanabilir. Türkiye'de gözle görülen bir yenilenmeye gidilmiştir. Ancak, hala bu yenilenmenin bir kuramı yoktur. Devrimlerin başarıyla sonuçlanması, bu yönelimin objektif kurallarının öğrenilmesi ve fikir bütünlüğünün oluşturulmasına bağlıdır. Türk devrimi milli bir bağımsızlık akımıdır ve milli bağımsızlık hareketleri 20. yüzyıl tarihinde önemli yer edinmiştir. Türk toplumsal devriminin ve evrensel sistemin geleceği de bu yönelimlerin bilimsel bir şekilde açıklanmasıyla olur. İşte kadro dergisi bu görevi üstlenmiştir (Sunar, 2004, s. 514-515).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ortaya çıkan Kadro Hareketi, kalkınma arayışlarına bir cevap gösteren bir yol olarak ortaya çıkmıştır. Liberal ekonomi politikalarını başarısızlıkla sonuçlandığı 1930 öncesi dönemde, iktidar yeni bir kalkınma planı arayışı içindeyken Kadro dergisi yayın hayatına başlamıştır. Devletçilik politikasını benimsetmek isteyen iktidar, Kadronun devletçiliği destekleyen düşüncelerinden dolayı yayın hayatını sürdürmesini olumlu karşılamıştır.

Kadronun ortaya çıkış amacı derginin ilk sayısındaki başyazıda açıklanmıştır. “Kadro” başlığındaki bu yazı *“Türkiye bir devrim içindedir ve bu devrim durmamıştır. Bugüne kadar olanlar düzen değiştirici hareketlerdir ve bu hareketler devrimin amacı değil aracıdır. Devrimimiz devam etmekte ve derinleşmekte, genişleme yönünde hareket etmektedir. Devrim tarafsız bir düzen değildir ve herkesin ona uyması gerekmektedir. Devrimin irade ve faydası, devrimi duyan ve yürüten azlık fakat ileri bir kadrosunun iradesinde temsil olunur. Türkiye bir devrim içindedir ve bütün kuramsal ve fikirselle unsurlara sahip olmakla beraber devrimin ideolojisi işlenmemiştir. Devrimin ideolojisini ortaya çıkarmak ve işlemek aydınların görevidir. Özetle dünyanın bin bir çeşit olaylara gebe olan kaderini kendi devriminin kaderine bağlayan devrim neslimizin ihtiyaç duyduğu devrim isteğini her zaman*

uyanık tutmak ve devrim süecimizin bir bakışta anlayışımızı durdurur gibi görünen coşkun ve birleşik akımına daima hakim kalabilmek için, onun prensiplerini sınırı belli kıstaslar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro bunun için çıkıyor” ifadelerini içermektedir (Aydemir, 1932, s. 3).

Kadronun ilk sayısındaki başyazı görev alanı ve bazı tedbirleri içermektedir. “Devrim durmadı” ifadesiyle devrimin durmaması gerektiğini ortaya koyan Kadrocular, başarısız ekonomik politikalar ve bunun sonucunda yaşanan ekonomik bunalımın yarattığı bıkkınlığı ortadan kaldırmayı ve devrimin sürdürülmesini hedeflemişlerdir. Kadronun en temel işlevlerinden birisi devrimin heyecanını canlı tutmak ve bunu bir ideoloji haline getirmektir. Burhan Asaf, Kadro ekibinin devrimi oldukça sistemli bir biçimde ele aldığını belirtmektedir (Asaf, 1933, s. 37). Kimi yazarlara göre de Kadro dergisi, devrimin sistemleştirilmesinde CHP’nin yetersizliğini eleştiren bir dergi olarak çıkmıştır.

3.1.2. Kadro'nun Yayınlanması

Şevket Süreyya’nın “İnkılâp ve Kadro” konulu konferansı, Kadro dergisinin ortaya çıkmasında oldukça etkin bir rol oynamıştır. 5 Ocak 1931’de Türk Ocağı salonunda verilen bu konferansta Şevket Süreyya, Türk Devriminin gelişmeye gereksinme duyduğunu belirtilmiştir. Bu konferansın konusu “Devrimin İdeolojisi” olup, konferans ilerleyen zamanlarda Kadro dergisinde de sözü edilecek fikirleri kapsayan bir konuşma olmuştur (Alemdar, 1978, s. 4).

Konferansta esas çelişki olarak emperyalist güçler ile yarı sömürge ve sömürge ülkeleri arasında olduğu dile getirilmiştir. Adı geçen bu çelişkinin yok edilmesi Şevket Süreyya’ya göre Türkiye’ye düşmekteydi. Türkiye, konferansta da dile getirildiği gibi milli kurtuluş arayışında olan ülkelere örnek olmalıydı. Kadro ortaya çıktığı dönemde liberal kalkınma politikalarının başarısızlığından doğan olumsuz havayı ortadan kaldırmayı ve “devletçilik” ile “halkçılık” anlayışlarını geliştirmeyi ilke edinmiştir. Söz konusu gelişmenin nasıl sağlanacağı ve halka ne şekilde entegre edileceği derginin cevabını aradığı en önemli iki soru olmuştur.

Kadro dergisinin çıkış gayesini “Tek Adam” adlı yapıtında Şevket Süreyya şu şekilde ifade etmektedir: “Öyle görünüyor ki biz Türkiye’de bir devrim gerçeği ile karşı karşıyayız ama

bir devrim kuramı ve felsefesi ile karşı karşıya değiliz. Madem ki bir devrim vardır, o halde bu devrimin bir izahı olmalıdır. Nitekim bir aydın kadro, hem de Mustafa Kemal'in hayatında ve onun gözleri önünde, yine de Türk devriminin ideolojisini kendi açısından derlemek, aydınlatmak ve birleştirmek çabasına girmiştir. Bu hareket, kadro hareketidir". İfade edilen ve benzer görüşlerin dile getirildiği konferansta Şevket Süreyya'nın konuşma metni 21 adet basılmış ve dağıtılmıştır. Böylece bir düşünce akımının doğması için gerekli olan altyapı hazırlanmış olup, tek eksik bu fikirlerin yayılmasını sağlayacak bir yayın organıdır. O dönemde dergi çıkarmak için gerekli olan üç unsur vardır: Bunlardan ilki derginin yayın hayatına devam edebilmesi için kayıt gerçekleştirilecek olan dergi sorumlusu olup diğerleri Mustafa Kemal'in onayı ve sermayedir. Şevket Süreyya'nın Yakup Kadri ve Burhan Belge ile konuşması ve Yakup Kadri'nin Atatürk ve İnönü'den izin almasıyla söz konusu eksiklikler tamamlanmıştır (Türkeş, 2002, s. 470).

İzin alma konusu her ne kadar zorunluluk olmasa da derginin yayın hayatını devam ettirebilmesi açısından önemli olarak görülmekteydi (Alemdar, 1978, s. 1). Yakup Kadri'nin bu aşamada oldukça önemli bir görev üstlendiğini söylemek mümkündür. Yakup Kadri Kadroculardan geçmişi ve konumu itibarıyla ayrılmaktadır. Aristokrat Karaosmanoğulları ailesinden gelen Yakup Kadri'nin Kadroya katılımı Mustafa Kemal Atatürk'ün onayını alma konusunda da kolaylık sağlamıştır (Türkeş, 2002, s. 92-93). İsmail Hüsrev Tökin bir röportajında Kadronun ortaya çıkışı ve kendisinin nasıl dahil olduğuyla ilgili olarak şöyle söylemiştir:

"Ben aynı zamanda Ankara Ticaret Okulu'nda hoca idim. Şevket müdüdü ve ben de işletme ekonomisi dersi okutuyordum... Mütemediyen Türk Ocağı'ndaki toplantılara gidiyorduk. O esnada Yakup Kadri, Burhan Asaf, Şevket ve ben tanıştık, oturup konuşuyoruz. Şevket Süreyya Türk Ocağı'nda konferanslar vermeye başladı ve zaten biz de o tarihlerde Kadro'yu çıkarmaya başladık. Kadro'yu çıkarmaya karar verdik. Kadro fikriyatı, Kadro'nun temel fikri Şevket'indi... Parayı Yakup Kadri verdi." (Ertan, 1994, s. 293).

Kadro dergisi ilk sayısını 1932 yılının Ocak ayında yayınlamıştır. Kesin olmamakla birlikte Vedat Nedim Tör, ayda 3.000 basım yapıldığını ifade etmiştir (Alemdar, 1978, s. 23).

Hükümetin basın üzerindeki otoritesi Kadro'nun yayınlanmaya başladığı dönemde oldukça katıydı. 1925-1929 yılları arasında Takrir-i Sükûn Yasası'yla başlayan bu süreç, 1931'de

Matbuat Kanunu'yla devam etmiştir. 1909 Matbuat Kanunu'ndaki gibi gazete ve dergi yayını beyanname esasına bağlanmıştır (Madde 9). “Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı” Bakanlar Kurulu'na gazete ve dergileri geçici kapatma yetkisi verilmiştir (Madde 50). Kadro dergisi bu koşullar altında yayınlanmaya başlamıştır. Ocak 1932 ile Aralık-Ocak 1934–1935 yılları arasında yayınlanan derginin 35. ve 36. Sayıları ise birlikte basılmıştır (Türkeş, 2002, s. 47).

Yayın hayatı boyunca Kadro dergisinin işlevi de tartışma konusu olmuştur. Tekeli ve İlkin, Kadrocuların iktidara çevre oluşturmayı amaçladıklarını ileri sürmüşlerdir. Ancak Kadro, rejim tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası etrafında kümelenen liberalleri dağıtma amaçlı kullanılmıştır. Liberallere karşıt bir fikir ortaya koyma noktasında Cumhuriyet yöneticileri Kadroculardan destek almışlardır. Bir diğer yoruma göre ise Kadro hareketi küçük bir burjuva hareketi olarak ifade edilmektedir. “Küçük burjuva” tanımını Kadrocuların geldikleri yer açısından uygun bir tanım olsa da fikirlerini karşılayamamaktadır (Türkeş, 2002, s. 63). Geçmiş yaşantılarında Marksizmi savunan görüşler beyan eden Kadrocular, daha sonraları söz konusu görüşe zıt bir görüşü savunmuşlardır. Kadroculara göre Kemalizm kendine özgü ve ideolojik olarak benimsenmesi gereken bir görüş olup bunu kanıtlamak için toplanmışlardır (Ertan, 1993, s. 549-550). Şevket Süreyya, Kadrocuların amacını şöyle ifade etmektedir:

1. Türk devriminin ekonomik ve sosyal açıdan değerlendirilmesi,
2. Milli mücadele hareketinin Ortadoğu'da izahı (Uyar, 1997, s. 184).

Şevket Süreyya “İnkılâp ve Kadro” adlı kitabında, Kadro'nun çıkış amacını şöyle açıklamaktadır: *“Türkiye bir devrim içindedir. Bu devrim durmadı... İhtilal bir devrimin gayesi değil vasıtasıdır. Devrimimiz bir ihtilal safhasında dursaydı, kısır kalırdı. Halbuki o genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserlerini vermiş değildir... Devrimin idare ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azınlık, fakat şuurlu bir Avangard'ın (yenilikçi), azınlık fakat ileri ve disiplinli bir öncü “Kadro”nun iradesinde temsil olunur. Bu Kadro; devrimin realitesinden, gerçeklerinden çıkarılan ve onun akışına uygun bir düzende izah edildikçe, aydınlatıldıkça şekillenmiş prensipleri kendine şuur edinir... Devrimimiz, kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün fikir unsurlarına maliktir.*

Ancak bu nazariye ve fikir unsurları, devrime ideoloji olabilecek bir fikir sistemi içinde derlenmiş, düzenlenmiş değildir” (Aydemir, 1990, s. 73-74).

3.1.3. Kadro Hareketi ve Devletçilik

Kadrocuların devletle ilgili yorumlarında daha çok milli kurtuluş hareketleri için görüşler ön plandadır. Devleti milli kurtuluş hareketi kapsamında değerlendiren Kadrocular, sınıf çatışmasını engelleyecek bir devlet hedefinde olmuşlardır (Ertan, 1993, s. 449-450). Kadroculara göre devletçilik zorunludur. Buna göre devlet sadece siyasi ve hukuki bir müessese değildir. Devletin kurucu, tanzim edici, iktisadi unsurları yönetici vb. birçok niteliği daha vardır. Liberal demokrat rejimlerde olduğu gibi halka inmeyen, sadece halkın üst sınıfıyla muhatap olan bir devlet anlayışı söz konusu değildir (Aydemir, 1932, s. 40).

Kadro dergisi yaklaşık olarak 36 sayı ve 360 makaleden oluşmaktadır. Söz konusu 360 makalenin yaklaşık 150 tanesi ekonomik konularda kaleme alınmıştır. Makaleler değerlendirildiğinde görülmektedir ki Kadrocular “ekonomide devletçilik” görüşünü benimsemişlerdir (Pamuk, 2008, s. 76).

1923 ile 1930 yılları arasında yürütülen liberal ekonomi politikası, 1929 Büyük Ekonomik Buhranı’nın da etkisiyle istenilen sonucu vermediğinden, 1930’larda yerini bu yaklaşıma bırakmıştır (Keskinkılıç, 1998, s. 35).

1929 bunalımı sadece ekonomik etkilere sahip olmamış, siyasi açıdan alınan kararlar üzerinde de etkisini göstermiştir. 1929’da ABD’de meydana gelen ve bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkileyen krizde tahıl fiyatları çok şiddetli bir biçimde düştüğünden dolayı çiftçiler çok zorlanmışlardır. Okkası iki kuruşa düşen buğday fiyatları nedeniyle köylüler para kazanamamış, borçlanmış ve hatta bazıları borçları yüzünden hapse girmiştir (Oran, 1981, s. 548).

Kriz dolayısıyla halkın büyük çoğunluğu oldukça zor günler geçirmiş ve halkta kapitalizme karşı yüksek sesle söylenen eleştiriler ortaya çıkmıştır. Kadroculara göre sanayi; “komünist”, “kapitalist” ve “devletçi” olmak üzere üçe ayrılmaktaydı. Kapitalist ve komünist sanayileşme kadrocular tarafından milli bütünlüğe zarar veren, millet arasındaki sınıf ayrılıklarını ortaya çıkaran sanayi tipleri olarak görülmekteyken; devletçi tipi sanayi ise milliyetçi bir anlayışla ortaya konulmuş, millet için en uygun olan sanayi tipidir.

Kadrocuların milliyetçilik anlayışı herhangi bir ırka dayanmayana milliyetçiliktir ve sınıf milliyetçiliğinden uzaktır (Keskinılıç, 1998, s. 35).

Kadroculara göre devletçilik anlayışının savunucusu olmak, aynı zamanda devrimin savunucusu olmaktır (Bostancı, 1990, s. 64). Kadrocular devletçiliğin sadece ekonomik bir düzen olmadığını aynı zamanda toplumsal düzen ve milleti ayakta tutan unsur olduğunu dile getirmektedirler (Kepkep, 1983, s. 51). Kadrocuların devletçilikle ilgili görüşlerini şöyle sıralamak mümkündür (Yanardağ, 2012, s. 76):

- Kadroculara göre devletçilik, Batının “muasır medeniyet” olarak kabul edilmesinin karşısında olan bir anlayıştır. Bu anlayışta batı ve liberalizm aleyhine görüşler oldukça sık dile getirilmektedir.
- Kadrocular, devletçiliğin halkçılık ilkesiyle birlikte sınıfsız bir toplum yaratmada etkin olacağını savunmaktadırlar.
- Kadroculara göre inkılâplar bitmediğinden, tek partili rejimin devamlılığı için devletçilik şarttır.
- Kadronun sahip olduğu devletçilik görüşü “ferdiyetçiliğin sadece iktisadi alanda değil, tüm toplum hayatında yadsınmasını” belirtmektedir.

Kadro'nun genel felsefesini bakıldığında “Marksizm'in, milliyetçilik ve korporatizmin sathı derlenmiş bir karması” olarak yorumlamak da mümkündür. Kadrocular Türk Devrimi'nin, kapitalizm ve emperyalizm karşıtı bir savaşım olduğunu, ekonomik kurtuluşun sağlanabilmesi amacıyla dünya üzerinde devam eden bir mücadeleye ait olduğunu düşünmektedirler. Halkın içinde yer alan aydınları temsil eden ileri bir grubun, insanlara liderlik edeceğini inanmaktadırlar. Bu aydınları, insanları anlayabilen ve toplumun sorunlarına çare olabilecek kişiler olarak görmektedirler (Yanardağ, 2012, s. 66-69).

Kadro, gündelik toplumsal sorunları algılayamayan, ancak uyumlu ve liderin arkasında yürüeyebilecek olan kitlelere yol gösterme görevini üstlenmekteydi. Kadrocular, ülkede sınıf sorunları ve birikmiş sermaye olmadığını kabul etmekteydiler. Bu nedenle devletin, sınıf mücadelelerinden uzak durarak sermaye biriktirebileceğini düşünmekteydiler. Kadrocular, bu düşünceyle yeni bir iktisadi devlet tipi oluşturmuşlardır. Bu iktisadi tiple, ileri sosyal kitlelerin tüm toplum hesabına iktisadi değerler biriktirmesi sağlanacak ve iktisadi uygulamaların sistemli olarak planlanıp yürütülmesi sağlanacaktı (Ağaoğlu, 1933, s. 13-15).

Halide Edip Adıvar Kadrocuların, bazı farklar ile Ziya Gökalp'e ait olan "fert yok, toplum var; hak yok, ödev var." görüşünü kabul ettiğini söylemiştir (Karpat, 1996, s. 76-77).

Kadrocular Türk devrimini, sömürgeci-sömürülen tutarsızlığını yok etmeye büyük katkıda bulunduğundan dolayı önemli bir olay olarak görmektedirler. Bu durum, kapitalizm ve sosyalizmden farklı olarak yeni bir sistemin oluşturulmasını yani devletçiliği işaret ediyordu. Kadrocuların devletçilik görüşünde sınıf gerçeği yadsınmıştır. Devletçilik, işçi sınıfı veya burjuva takımı yerine millet egemenliği üzerine kurulmuştur (Alemdar, 1978, s. 1). Kadro, dünyanın kapitalizme kapıldığını düşünerek ülkenin kapitalist olmayacak şekilde sanayileşmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca kadronun amacı şu şekildedir: "*Prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara sahip olarak gördükleri Türk devriminde, bu nazari unsurları bir ideoloji halinde sistemleştirerek devrimin resmi felsefesi haline getirmek*" (Timur, 1993, s. 163).

Kadro dergisinin yayına hayatına başlaması, devletçilik konusunun yoğun olarak tartışıldığı bir dönemde (1931-1935) olmuştur. Dergi, hem ekonomik hem de ideolojik konularda tartışmalara girmiştir. Ayrıca Kadrocular Türk inkılabını yorumlayarak teorik çerçeve oluşturulmasında sorumluluk almışlardır (Türkeş, 1999, s. 9). Kadro'nun ekonomik fikirlerinin temelinde devletçilik ilkesi yer almaktadır. Kadrocu ideolojinin en çok ele alınan kavramı devletçilik ilkesidir (Ertan, 1993, s. 555).

Kadro'nun devletçilik ilkesi, CHP devletçiliğinin, yani resmi görüşün solunda yer almaktadır ve resmi görüşe bir şekilde etki etmek için uğraşmaktadırlar. Kadro görüşleri, Kemalizm'in en özgür yorumunu yapmak için uğraşan sistematik bir uğraştır. Ancak Boratav, Kadro yaklaşımlarının o dönemdeki sosyalist tezlerin içinde olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Boratav Kadrocuların, sosyalizme alternatif olacak başka bir politika ortaya çıkarmaya uğraştıklarını ve sosyalizmin sınıf mücadelesi anlayışını Türkiye özelinde kabul etmediklerini söylemektedir (Boratav, 1974, s. 206).

Kadro, devletçiliği anlatırken onu Milli Kurtuluş Hareketi olarak tanımlamıştır. Kadrocular Türk Milli Mücadelesinde, Avrupa'nın örnek alınamayacağını, sınıfsız toplumu ve en önemlisi Türkiye'nin ideolojik araştırmalarında da bunun ortaya çıktığını söylemiştir. Bunun üzerine öneri ve görüşlerini geliştirerek, sağlam bir temel yaratmak için uğraşmışlardır.

Ayrıca milli kurtuluş hareketi devletçiliğini, sürekli bir sistem olarak anlatmışlardır (Aydemir, 1934, s. 103).

3.1.4. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik politikası krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Hem paranın değerini hem de dış ticaret dengesini kurmaya çalışan devlet ekonomik anlamda kurumsallaşma faaliyetlerine de hız vermiştir. Krizden sonra ortaya birçok yeni kurum çıkmış ve ilk kurumsallaşma ise Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulmasıyla sağlanmıştır.

16 Aralık 1929'da ilk kez toplanan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür (Duman, 1992, s. 131):

- ✓ Halkı tasarruf yapmaya özendirmek, tutumlu davranmaya teşvik etmek,
- ✓ Yerli malı kullanımını artırmak,
- ✓ Yerli malların kalitesini artırmak, fiyatlarını düşürmek ve daha çok üretilmesini sağlamak,

Bu kurumun eylemleri ise şöyle özetlenmektedir:

- ✓ Sanayi sergileri kurulması
- ✓ Sanayi kongresi düzenlenmesi
- ✓ Ziraat kongreleri düzenlenmesi

1929 krizinden çok zarar gören tarım sektörünün problemlerinin de tartışılması amacıyla ziraat kongrelerinin toplanmasına da yardımcı olan kurum, ekonomik problemlerin masaya yatırılması için birçok faaliyetin öncüsü olmuştur.

İktisadi problemleri geniş halk kitlelerine ulaştırma konusunda kurum oldukça başarılı olmuş, halka hitap eden sloganlar, afişler vb. unsurlar yardımıyla halk söz konusu durumdan haberdar edilmeye çalışılmıştır (Gürsoy, 1989, s. 227).

3.2. Ekonomin Düzelmeye İçin Alınan İç ve Dış Önlemler

3.2.1. Kriz ve Dış Ticaret Açığı

Osmanlı'dan kalan borçların ödenme süreci ve 1929 krizinden dolayı değeri düşen paraya tekrar denge kazandırmak amacıyla, dış ticaret açığının kapatılması konusu tartışılmaya

başlanmıştır. Sonuç olarak ithalatın azaltılması, yerli malı kullanımının teşviki gibi önlemler ortaya çıkmıştır. 1930-1945 yılları arasında Türkiye, dış ticarete yalnızca 1938 yılında açık vermiş olup, dış ticarete açıktan fazlaya geçilmesinin temelinde ithalatın kısıtlanması yatmaktadır (Savrul, Özel, & Kılıç, 2013, s. 64).

3.2.2. Vergiler ve Tekel Fiyatları

1929 krizi döneminde Türkiye, Lozan Antlaşması'nın kısıtlamalarının ortadan yeni kalkması nedeniyle koymuş olduğu gümrük uygulamaları sayesinde krize biraz daha hazırlıklı olarak yakalanmıştır. Ancak gümrük vergisi oranlarının yüzde 19-20'lere çıkması bile krizden dolayı azalan ithalat nedeniyle azalan gümrük vergisi gelirlerinin yerini dolduramamıştır. Krizin devlet gelirlerine olan azaltıcı etkisini gidermek amacıyla 1930'lu yıllarda Buhran Vergisi ve Muvazene Vergisi uygulamalarının ortaya çıktığı görülmektedir (Sarioğlu, 2004, s. 226). 1926'daki vergi reformu sonrasında hükümet, milli harcamaların artan oranını artan bütçe geliri şeklinde gidererek çözmüş, ve bu yolla 1924'te bütçe gelirlerinin GSMH'deki oranı yüzde 9'larda iken 1934'e bakıldığında oranın yüzde 20'lere yükselmesi sağlanmıştır. (Kazgan, 2008, s. 65-66).

3.2.3. Dış Ticaret Rejiminde Reformlar

1929 krizinden sonra paranın değerini artırmak ve krizin etkilerini en aza indirmek amacıyla alınan önlemler şu şekildedir: (Kazgan, 2008, s. 64-65):

- ✓ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur (1930),
- ✓ Türkiye kendine ait emisyon bankasını meydana getirmiştir.
- ✓ 1924'te 23 yabancı banka bulunmaktayken bu sayı 1933'te 10'a düşmüş ve 1923-1929 yılları arasında 34, 1930-1935 yılları arasında ise 5 milli banka kurulmuştur.
- ✓ Kambiyo, faiz haddi ve dış ticaret denetime açık hale getirilmiştir (Boratav, 2006, s. 158-159).

3.2.4. Devletçilik Politikası

Birçok araştırmacıya göre 1923-1931 yılları arası liberal dönemken, 1931-1945 yılları arası devletçilik dönemi olarak adlandırılmadığıdır. Ancak buna karşılık liberal dönem olarak kabul

edilen dönemde pek çok devlet müdahalesini görmek mümkünken, devletçilik döneminde de özelleştirmeye teşviklere rastlanmaktadır. Devlet yönetiminde olanların görüşleri ve o dönemin uygulamalarına bakıldığında devletçiliğin pragmatik bir düşünceyle benimsendiği, bir doktrinin sonucu olarak ortaya çıkmadığı görülmektedir. Atatürk'ün devletçilik ile ilgili düşünceleri şöyledir (Altıparmak, 2002, s. 39):

“Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihsal vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmektir.”

Hem Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem hem de 1929 krizi nedeniyle izlenen milliyetçi politikalar sonucunda devletçilik, Türkiye'nin korumacı politikalara ve sanayileşme uygulamalarına verilen isim olmuştur. Kadro Dergisi ve CHP tarafından devletçilik, o dönemlerde oldukça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Sözkonusu kesimin devletçilik ile ilgili görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür (Gürkan, 2006, s. 135):

- ✓ Az gelişmiş bir ülkenin kalkınması için devlet aktif rol almalıdır.
- ✓ 1929 sonrasında liberalizm çıkmaza girmiştir. Ekonominin politik denetim altında olması şarttır.
- ✓ Ülke kendisine has bir model bulmalı, komünist ve faşist modeller taklit edilmemelidir.
- ✓ Az gelişmişlikten kurtulmak için hızlı bir biçimde sanayileşme uygulamaları başlatılmalıdır.
- ✓ Aşırıya kaçan özgürlükler toplumsal açıdan sıkıntı yaratabileceğinden, kişisel özgürlüklere kısıtlama getirmek gerekebilir.

Ülke yöneticilerinin uygulayacağı ekonomik politikaların temeli ülke koşullarına dayanmaktaydı. 1923-1938 yılları arasında uygulanmakta olan ekonomik modele bakıldığında ülkenin kendi dinamikleriyle uygun olacak şekilde düzenlenen ve ülkeye özgü

olan Karma Ekonomi modelinin meydana getirildiğini görmek mümkündür. Özel sektörün sermaye yetersizliğinden dolayı yatırım yapmakta sorunlar yaşadığı alanlarda devletçilik ilkesi gereği devlet yatırımlarda bulunmuştur. Bunun yanında ise özel sektöre sınırlandırma getiren uygulamalara da pek rastlanmamıştır.

Devletçilik politikalarının uygulandığı 1930'lu yıllara bakıldığında ülke tarihinin gördüğü en büyük kalkınma yılları olduğunu söylemek mümkündür. 1930'ların başında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı devletçilik uygulamalarının somut olarak atılan ilk adımı olmuştur.

Politik ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması gerekiyordu. Bunun için devletin kontrolünde hızlı bir şekilde ekonominin gelişmesi gerekmektedir. Bunu yaparken devlet teşebbüsü, sanayileşme, sermaye ve emek arasında denge kurmak, fiyatları kontrol etmek ve korumacılık devletçiliğin araçları olacaktır. İşte devletçiliğin esas hedefleri bunlardır (Mutlu, 2007, s. 32)

10 Mayıs 1931 tarihinde devletçilik CHP programına girmiştir. Bununla da kalmayıp 5 Şubat 1937 tarihinde anayasanın temel ilkelerinden birisi olmuştur. Bu tarihten itibaren CHP iktidarda kaldığı süre boyunca savunduğu ve uyguladığı temel ilkelerden birisi olmuştur. (Altıparmak, 2002, s. 41).

3.3. Sanayileşme Planları

1923-1929 dönemindeki sanayi politikasına bakıldığında, uygulamaların beşeri ve mali sermaye yetersizliğinden etkilendiği görülmektedir. Türkiye, hem Birinci Dünya Savaşı hem de Kurtuluş Savaşı esnasında önemli bir beşeri sermaye kaybı yaşamıştır. Ayrıca Lozan Anlaşması'na göre Anadolu'dan 1 milyon, Doğu Trakya'dan 190 bin, İstanbul'dan 70 bin, Rum ve Yunanistan'dan 400 bin Türk mübadeleye zorlanmıştır. Giden insanlara bakıldığında genellikle tüccarlar, sanatkarlar ve sanayiciler olduğu görülmektedir. Gelenlerin ise büyük bir kısmı tarım ile geçinen Türklere (Parasız, 2011, s. 25).

Mali sermayenin yokluğu, devlet yardımı ile yerli sermayeci yetiştirmeyi zorunlu kılmıştır. Bu durumun en çok rastlanan ve etkisi olan yöntemlerinin başında, devlet tekellerinin

imtiyazlı özel şahıs ve şirketlere işletilmek üzere verilmesi yer almaktadır. Lozan Anlaşması ile ithal ürünler ve yerli ürünler arasında farklı tüketim ve satış vergisinin önüne geçilmiştir. Fakat devlet tekelindeki ürünlerin, kamu geliri sağlayabilmek için daha yüksek fiyatlara sahip olmasına imkan tanınmıştır. Lozan Anlaşması'nda yer alan bu sınırlamadan kurtuluş, mal ve hizmetlerin devlet tekeline alınması ile olmaktadır. Dönemin felsefesine uygun olan bu tekeller, sonradan ayrıcalıklı yerli ve yabancı şirketlere devredilmiştir. Devlet içinden önemli bireylerin de ortak ve hisse sahibi olduğu bu şirketler, tekel durumdan faydalanarak yüksek kazançlar sağlamışlardır (Şahin, 2013, s. 38).

Türk ekonomisinde 1923'ten sonra ortaya çıkan bir kurumsal yenilik devlet tekellerinin oluşmasıdır. Ekonomi kongresinde verilen kararın aksine devlet, tütün tekeli kaldırılmamıştır. Tütün tekeli milli hale getirmiş ve yeni tekeller eklemiştir. Kibrit üretimi, alkol, şeker ithali devlet tekeline girmiştir. Bu yıllarda bazı sınaî ürünlerin devlet tekelinde olmasının en önemli ve tek mantıklı nedeni, devlete gelir sağlamaktır. Tekel ürünleri demerit yani erdemsiz mallar grubundadır ve tüketimin sınırlandırılması da bir başka nedendir. Aşarın kaldırılmasından sonra oluşan vergi gelir kaybı, tekel gelirleri ile karşılanabilmiştir. Tekel oluşumları ile devlet elinde kaynak olmuştur. Bu kaynaklar, 1933 yılından sonra sanayi yatırımlarına yönlendirilmiştir (Şahin, 2013, s. 38).

Türkiye'de hammaddesi olan fakat dışarıdan ithal edilen ürünlerin, ülke topraklarında üretimini sağlamak için Birinci Kalkınma Planı (1933–1938) hazırlanmıştır. Ardından İkinci Kalkınma Planı (1938–1944) oluşturulmuştur. Bu planlar Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme planı'dır.

3.3.1. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (BBYSP)

Devletçilik anlayışının somut bir biçimde ortaya konması BBYSP ile olmuştur. Devletçilik uygulamasında ekonominin öncelikli olduğu bu planla kanıtlanmıştır. Devletçi kalkınma dönemi olarak 1933-1950 yılları arasını göstermek mümkündür.

Sanayileşme politikalarının kamusal alanda yoğunlaştığı bu süreçte milli ekonomi politikası üç kritik devrimiyle karşılaşmıştır (Boratav, 2006, s. 158-159):

- Liberalizmin yerine devletçiliğe geçiş yapılması,
- Ekonomik kalkınma planlamasında önceliğin sanayileşmeye verilmesi,
- Sanayileşmenin sistematik ve planlı bir biçimde yürütülmesidir.

Bu planın amacı öncelikle ithalatımızda yeralan ancak ham maddeleri tedarik edilebilecek olan bazı sanayi kollarını devlet ya da yabancı yardımlar aracılığıyla kurmaktır. Bu kollar:

- Dokuma Sanayi
- Maden Sanayi
- Selüloz Sanayi
- Seramik Sanayi
- Kimya Sanayidir

Yukarıda bahsi geçen sanayi kollarına ithalat yoluyla harcanan para 64.744.000 lira civarındaydı. Bu miktar genel ithalat giderinin yaklaşık yüzde 44'ünü oluşturuyordu. Bu demek oluyordu ki nerdeyse ithalat hacminin yarısı yurt içinde üretime yönlendirilmiş olacaktır. Bunlara ek olarak:

- Elektrifikasyon meselesi ve enerji teşkilatı
- Altın ve petrol arama işleri ve teşkilatı
- Jeoloji eğitimi ve jeologlar yetiştirilmesi
- Mesleki teknik eğitim eklenecekti.

Bu işler için harcanması düşünülen yatırım yaklaşık 44.000.000 liraya varıyordu (Aydemir, 1980, s. 414).

Dokuma tesisleri ise önem açısından en başta geliyordu. İlk etapta yapılması öngörülen fabrikalar (Aydemir, 1980, s. 414):

- Kayseri Pamuklu Dokuma: 2.970.000 TL
- Nazilli Basma Dokuma: 2.320.000 TL
- Konya Ereğli Dokuma: 2.755.000 TL

Bunların yanında krizden ötürü ortada bir döviz temin etme sıkıntısı vardı. Hükümet ise buna Sovyetler Birliği'nden sağladığı 8 milyon altın dolarlık kredi ile çözüm bulmuştu. Bu planlar yapılırken harcanması gereken paraların ne anlama geldiğini anlayabilmek için bazı bütçe harcamalarına göz atalım:

1930 yılında gider bütçesinin % 28.3, yani 62.500.000 lirası Milli Savunmaya, % 14.6'sı yani 32.189.000 lirası dış borçlara gidiyordu. Burdan da net bir şekilde görülebiliyor ki hükümet yatırımlar için oldukça kısıtlı bir bütçe ayırabilmiştir (Aydemir, 1980, s. 417).

BBYSP ekonomik faaliyetlerin artmasını sağlamış, krizle mücadele edebilmiş ve iç ticaretin hızlanmasına katkıda bulunmuş kısaca başarı ile sonuçlanmıştır ancak aksaksız bir başarı değildi bu. Program üzerinde değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Örneğin Sivas Çimento, Bakırköy Fabrikası genişletilmesi gibi yeni tesis işleri de ek olarak programa eklendi ve Sümerbank'a verildi. Bu arada bu plan hazırlanırken hesaba katılmayan 32 çeşit iş için gerekli paranın hacminden dolayı işin gerçekleştirilmesi imkanlara bırakıldı (Aydemir, 1980, s. 418).

Bununla birlikte başka gelişmeler de yaşandı. İkinci Dört Yıllık Sanayi Programı denilen bir plan Azot Fabrikası, Çimento Fabrikası, Motor Fabrikası, Erzurum pamuk ipliği fabrikaları ve dört adet yeni şeker fabrikasını içeren ek bir liste ile Sümerbank tarafından analiz ediliyordu (Aydemir, 1980, s. 418).

3.3.2. İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (İBYSP)

İBYSP ise çok güzel şekilde hazırlanmış bir programdı. İçinde renkli memleket haritası ile süslenen bu projenin yapılış sırasında Alman Prof Baade de Türk heyetin hizmetindeydi. Bu program da meyve kurutmaları, yağ işletmeleri, maden işletmeleri, Ferro Krom tesisleri, denizyolları, hayvancılık tesisleri ve daha nice tesisler bunlunuyordu. BBYSP'dan alınan tecrübeler gösteriyordu ki herhangi bir dış yardım almadan mali güçlükler içinde bir ülkenin üstelik bir de ufukta yaklaşan bir dünya harbi varken bu işlere girişmesini imkansız kılıyordu ve bu program terk edilmişti. BBSP görülen hesap eksikleri bu programda da görülüyordu ve 90.000.000 lirayı bulan maliyetler söz konusuydu. Özetle bu program terk edilmiş ancak; daha önce bahsi geçen 4 yıllık plan 16.09.1938 tarihinde kabul edilmişti. Dünya harbi öncesinde BBSP'dan kalan işler ve 4 yıllık planda olan işler yapılmaktaydı (Süreyya, 1980, s. 419).

SONUÇ

1929 yılında Amerika’da ortaya çıkan ve bilhassa Avrupa olmak üzere bütün dünyayı sarsan Büyük Buhran, Türk iktisadi tarihi açısından bir dönüm noktası konumundadır. Krizin ardından Avrupa devletleri ekonomilerini korumak amacıyla ithal mallarında kota uygulamaya başlamışlardır. Bunun sonucunda Avrupa’ya tahıl ve maden ihracatı gerçekleştiren Türkiye’nin iktisadi verileri büyük ölçüde bozulmuştur. Kota konmasına ek olarak bir de gümrük vergisi uygulanmıştır. Bunların sonucunda Türk lirasının Avrupa paraları karşısında değeri hızla düşmüştür. 1929 yılı, Osmanlı’dan kalan borçların-ödenmeye başlandığı yıl olması nedeniyle, yaşanan buhran içinde Türk ekonomisini olumsuz etkileyen diğer bir faktör olmuştur.

Türkiye’de 1923 yılından başlayarak uygulanan ekonomi stratejisi birtakım olumlu gelişmeler ortaya çıkarmasına rağmen istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Hükümetin kendi eliyle yapmasından çok, genel olarak hükümet desteğiyle şekillenen ekonomi politikasında, liberal olarak nitelendirilebilecek bir ortamda, özel kesimin iktisadi kalkınmayı gerçekleştiremeyeceği anlaşılmıştır. Nitekim ortaya çıkan bu sonuç olağan karşılanmalıdır, çünkü çok zor koşullarda, sarsıcı bir savaştan çıkan ülkede çeşitli iktisadi darlıklar ve eksiklikler yaşanması kaçınılmazdır. Bu olumsuz iktisadi yapıyla birlikte bir de büyük boyutlu küresel bir iktisadi bunalımın ortaya çıkması Türk ekonomisinin büyük ölçüde bozulmasına neden olmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Buhranıyla birlikte tahıl ve ham madde fiyatlarının giderek düşmesine paralel olarak Türkiye’nin ihracat gelirleri de düşmüştür. Bu bağlamda ortaya çıkan bu sonuç özellikle büyük çiftçileri olumsuz etkilemiştir, çünkü Türkiye’de faaliyet gösteren büyük çiftçiler benzin fiyatlarının artması ve ürün fiyatlarının düşmesi ile tarım yapamaz bir konuma gelmiştir. Bu süreçte Ege ve Trakya’da bulunan pek çok ekim arazisi ekilemeyip boş bırakılmıştır. Sanayi ve ticaret piyasalarında da benzer sorunlar meydana gelmiştir. Bütün bu olumsuz olgular kuşkusuz Türk ekonomisinde de birçok kötü etki yaratmıştır. Bu etkiler şöyle sıralanabilir:

1. Dış borç ödemeleri ertelenmekle birlikte ithalat daraltılmak zorunda kalınmıştır.
2. Tüm tarımsal malların fiyatı düşmüş ve ihracat kazançları da gerilemiştir.

3. Türkiye ithalat yapmak için gereksinme duyduğu finansmanı sağlamakta güçlükler yaşamaya başlamıştır.

4. 1929 yılında dış ticaret açığı yükselmiştir.

Yukarıda bahsi geçen dış ticaret açığı 1930 yılından başlayarak dış ticaret denetim altına alınarak fazlalık oluşturan bir yapı elde edilmiştir ve 1938 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir.

Türkiye’de uygulanan devletçi politikaların sonucunda Sümerbank ve Etibank gibi, önem arz eden yatırımları gerçekleştiren bankaların açılması sağlanmıştır. Ayrıca yine bu etkilerin sonucunda şeker, dokuma, kâğıt sanayi firmalarının kurulması ile demiryolu, şose ve liman inşaatlarının da yapılması sağlanmıştır. Öte yandan sanayi imalatının yükselişi ile ithalat yüzdesi azaltılarak ithal ikameci politikalara geçilip, böylece dış ödemeler dengesinin olumlu yönde ilerlemesi gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, dünyanın hemen her ülkesini büyük ölçüde etkileyen bu iktisadi bunalıma karşın, çok fazla dış borç temin edilmeksizin pek çok altyapı yatırımı da gerçekleştirilmiştir.

Ekonomi alanında yaşanan olumsuz gelişmeler Türk hükümetinin yeni bir kalkınma planı oluşturma çabası içine girmesine neden olmuştur. Tam da bu dönemde yayınlanmaya başlayan Kadro dergisi son derece yerinde bir politikayla, ekonomide devletçilik görüşünü benimseyen makalelere çoğunlukla yer vermiştir. 1929 Buhranından çıkma çabalarında en önemli rolü oynayan devletçi ekonomik politika, o yıllarda önemli ülkeler tarafından da benimsenmişti. Kadro Hareketi’nin de desteğiyle Türk hükümeti ekonomi politikasında köklü bir değişiklik meydana getirmiş ve devlet iktisadi alanlarda ve endüstrileşme hareketinde girişimci konumuna ulaşmıştır.

Son söz olarak şunu belirtmek gerekir ki çelişkiler olsa da Türkiye’nin bir devletçiliğe yöneliş ve kendi gücünü tam anlamıyla seferberek ederek göstermiş olduğu bir özgür kalkınış çabası vardır. Yüce Önder Atatürk’ün ölümünden önce 1929 krizinin yarattığı olumsuz ekonomik gelişmeler içinde öncelikle kendi kendine yetmek, sonra da diğer milletler için sadece fakir bir hammadde üretici olmak yerine; sanayici bir ülke olarak kalkınma yolunda elinden geleni yapmıştır. İnönü Hükümeti’nin hataları olmuştur ve daha iyi yapabileceği olaylar kesinlikle vardır ama; Genç Türkiye Cumhuriyeti Tek Adam ve

İkinci Adam önderliğinde Türk Milleti'ne olağanüstü koşullarda kurulan olağanüstü bir ülke bırakmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aksu, L. (2006, Ocak-Şubat). "Atatürk Dönemi (1923-1938) Para ve Kambiyo Politikası." *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*(160), 111-132.
- Alemdar, K. (1978). Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler. *Kadro Tıpkıbasım, 1*, 21-41.
- Altıparmak, A. (2002). "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi." *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(13), 35-59.
- Aracı, K. A. (2010). 1929 Büyük Ekonomik Buhran'dan 2008 Ekonomik Krizi'ne Dünya Ekonomik Krizleri ve Türk Tekstil Sektörüne Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Asaf, B. (1933). "Milli Kurtuluş İnkılabının Cihanşumul Ehemiyetini Anlayan Anlayana." *Kadro Dergisi*, 37-42.
- Aydemir, Ş. S. (1990). *İnkılap ve Kadro*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1932). *İnkılap ve Kadro*. Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Aydemir, Ş. S. (2017). Tek Adam, Cilt III. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aydemir, Ş.S. (1980). İkinci Adam, Cilt I. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Bernstein, M. A. (1987). *The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America 1929–1939*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boratav, K. (1974). *Türkiye'de Devletçilik*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2013). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1922*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bostancı, N. (1990). *Kadrocular ve Sosyoekonomik Görüşleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cengiz, A. (2008). 1929 Ekonomik Krizi'nin İstanbul'a Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, A. (2003, Kasım). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi." *Atatürkçü Düşünce Dergisi*(4), 72-77.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Dik, E. (2016). "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1930) "Köy" Sorunu." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 693-729.

- Duman, D. (1992). "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 127-141.
- Durak, S. (2006). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Mersin Limanı Üzerine Etkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eroğlu, N. (2007). "AtatürkDönemi İktisat Politikaları (1923-1938)." *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 63-73.
- Ertan, T. F. (1993). "Kadro Hareketi ile İlgili Bir Değerlendirme ve Bazı Düzeltmeler." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9(27), 549-559.
- Gürkan, Ö. (2006). Ekonomik Hayat (Atatürk'lü Yıllar 1923-1939). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 133-140.
- Gürsoy, M. (1989). *Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Galbraith, J. K. (2009). *The Great Crash 1929*. Wilmington: Mariner Books.
- Hamitoğulları, B. (1978). *Çağdaş İktisadi Sistemler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- İşcioğlu, T. (2002). Şirket Sosyal Performansı, İçerik Analizi Metodolojisi Kullanılarak Türk Holdinglerinin Performans Değerlendirmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ülken, Y. (2011). "Atatürk Döneminde İktisadi Arayışlar - Eylemler - Olaylar." *İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi*, 42(19-20), 13-25.
- Kara, U. (2004). *Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı.
- Karpat, K. H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Kazgan, G. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepkep, N. (1983). Kadro Hareketi Açısından Kemalist Ekonomi. *Prof. İbrahim Yasa'ya Armağan*, 43-56.
- Keskinkılıç, E. (1998). Kadrocularda Devletçilik. *Toplumsal Tarih*, 58, 34-37.
- Mutlu, S. (2007). "1930'lar Türkiye'sinde Devletçilik Tartışmaları." *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 31-52.

- Oran, B. (1981). Uluslararası Düzen İç Politika İlişkisi Açısından 1930'lar Devletçiliğinin Doğuşu. *SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı VI*, 545-551.
- Orhan, A. (2009). "Tek Partili Yılların Ekonomi-Politigi ve Kadro Hareketi." *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(17), 120-147.
- Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parasız, İ. (2011). *1929 Dünya Büyük EKonomik Krizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parker, S. (2009). *Büyük Çöküş*. (B.Çekmece, Trans.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rodoplu, H. (1998). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi: Ekonomi Politikası ve Uygulamaları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıoğlu, F. (2004). "Türkiye'de Sermaye Birikimi Oluşturma Çabaları ve Vergi Sisteminin Rolü: Dönemsel Bir Analiz: Dönemsel Bir Analiz (1923-1939)." *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 215-232.
- Savrul, B. K., Özel, H. A., & Kılıç, C. (2013). "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi." *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-77.
- Sunar, L. (2004). "Kadro Dergisi, Hareketi ve Etkileri." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1), 511-526.
- Şahin, H. (2013). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şener, S. (2004). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları." *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 73-92.
- Şener, S., & Kılıç, C. (2008). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye. *Bilgi*, 16(1), 22-49.
- Türkeş, M. (2002). "Kemalizm." *Kadro Dergisi*, 465-476.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2009). *Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Timur, T. (1993). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toprak, S. V. (2015). I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye'ye Göçenlere Karşı Yunanistan'ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansımaları. *Türkiyat Mecmuası*, 25(1), 253-273.

- Topuz, H. (2007). "Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923–1950)." *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 377-390.
- Unay, C. (1996). *Ekonomik Konjonktür*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Uyar, H. (1997). Resmi İdeoloji ya da Resmi İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülke ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi. *Toplum ve Bilim*, 77, 181-193.
- Varlık, B. (1981). "Ahmet Hamdi Başar'da Buğday Meselesi." *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 2(6), 85-105.
- Webster, G., & Tarpley, P. D. (2017). *British Financial Warfare: 1929; 1931-33; How The City Of London Created The Great Depression*. Retrieved Aralık 17, 2017, from <http://tarpley.net>: <http://tarpley.net/online-books/against-oligarchy/british-financial-warfare/>
- Yanardağ, M. (2012). *Kadro Hareketi* (3 ed.). İstanbul: Destek Yayınevi.
- Yeşilay, R. B. (2005, Nisan). "Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdüşümleri." *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 118-132.
- Zarakolu, A. (1982). *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Türkiye Ekonomi Kurumu.